

**ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ (για χρήση των φοιτητών της ΑΣΠΑΙΤΕ)**

ΕΥΗ ΜΑΚΡΗ-ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Θεωρίες για την ανάπτυξη του παιδιού

Μια **θεωρία (theory)** είναι ένα μεθοδικό, ολοκληρωμένο σύνολο προτάσεων που περιγράφουν, εξηγούν και προβλέπουν τη συμπεριφορά.

Επειδή τα παιδιά αλλάζουν σωματικά, γνωστικά, συναισθηματικά και κοινωνικά δεν υπάρχει μία μοναδική θεωρία που να έχει εξηγήσει όλες αυτές τις πτυχές.

Όμως η ύπαρξη πολλών θεωριών βοηθά στην προαγωγή της γνώσης, καθώς οι ερευνητές προσπαθούν συνεχώς να υποστηρίξουν, να διαψεύσουν και να ενοποιήσουν αυτές τις διαφορετικές απόψεις.

Μπορούμε εύκολα να οργανώσουμε αυτές τις θεωρίες , εξετάζοντας τη θέση που παίρνουν σε τρία βασικά ζητήματα:

- (1) είναι η πορεία της ανάπτυξης συνεχής ή ασυνεχής;
- (2) υπάρχει μία πορεία ανάπτυξης που χαρακτηρίζει όλα τα παιδιά, ή υπάρχουν πολλές πιθανές πορείες;
- (3) ποιοι είναι οι ρόλοι των γενετικών και των περιβαλλοντικών παραγόντων – φύση και ανατροφή– στην ανάπτυξη;

Είναι η ανάπτυξη συνεχής ή ασυνεχής;

Μερικοί θεωρητικοί πιστεύουν ότι η ανάπτυξη αποτελεί μια ομαλή, συνεχή διαδικασία. Τα παιδιά σταδιακά προσθέτουν περισσότερες δεξιότητες του ίδιου είδους.

Άλλοι θεωρητικοί πιστεύουν ότι η ανάπτυξη πραγματοποιείται σε ασυνεχή στάδια. Τα παιδιά αλλάζουν γοργά καθώς περνούν σε ένα νέο επίπεδο ανάπτυξης .Με κάθε βήμα, το παιδί ερμηνεύει και ανταποκρίνεται στον κόσμο με έναν ποιοτικά διαφορετικό τρόπο.

Οι θεωρίες που δέχονται την ασυνεχή προσέγγιση αντιμετωπίζουν την ανάπτυξη ως πραγματοποιούμενη σε **στάδια (stages)** τα οποία χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένες **ποιοτικές** αλλαγές στη σκέψη, το συναίσθημα και τη συμπεριφορά.

Μία Πορεία Ανάπτυξης ή Πολλές;

Οι θεωρητικοί των **σταδίων** υποθέτουν ότι οι άνθρωποι παντού ακολουθούν την ίδια σειρά στην ανάπτυξη.

Για παράδειγμα, στο πεδίο της νόησης, τα παιδιά που βρίσκονται στην πρώιμη παιδική ηλικία αναπαριστούν τον κόσμο μέσω της γλώσσας και του παιχνιδιού προσποίησης, ενώ τα παιδιά κατά τη μέση παιδική ηλικία προβαίνουν σε αρχικούς λογικούς συλλογισμούς.

Κατά την εφηβεία, οι έφηβοι συλλογίζονται πιο συστηματικά και αφηρημένα.

Επειδή τα παιδιά αναπτύσσονται μέσα σε ξεχωριστά **πλαίσια (contents)** τα οποία αποτελούν μοναδικούς συνδυασμούς προσωπικών και περιβαλλοντικών συνθηκών ακολουθούν διαφορετικές οδούς αλλαγής.

Οι διαφορετικές συνθήκες καλλιεργούν διαφορετικές γνωστικές, κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες (Shweder et al., 2006).

Σήμερα οι ερευνητές είναι πολύ πιο συνειδητοποιημένοι από ποτέ όσον αφορά στις πολιτισμικές διαφορές στην ανάπτυξη.

Η Επιρροή της Φύσης και της Ανατροφής

Κάθε θεωρία, πέρα από το ότι περιγράφει την πορεία της ανάπτυξης, παίρνει θέση σε ένα βασικό ερώτημα σχετικά με τα βαθύτερα αίτια της ανάπτυξης :

Είναι οι γενετικοί ή οι περιβαλλοντικοί παράγοντες αυτοί που ασκούν τη σημαντικότερη επιρροή στην ανάπτυξη;

Το ερώτημα αυτό εστιάζεται στην αιώνια διαμάχη **φύσης-ανατροφής**.

Λέγοντας *φύση*, εννοούμε τα έμφυτα βιολογικά δεδομένα –τις κληρονομικές καταβολές που δεχόμαστε από τους γονείς μας τη στιγμή της σύλληψης.

Λέγοντας *ανατροφή*, εννοούμε τις περίπλοκες δυνάμεις του φυσικού και του κοινωνικού κόσμου που επηρεάζουν τη βιολογική κατασκευή και τις ψυχολογικές εμπειρίες μας πριν και μετά τη γέννηση.

Αν και όλες οι θεωρίες αποδίδουν ρόλους τόσο στη φύση όσο και στην ανατροφή, η έμφασή τους ποικίλλει.

Τα Ερωτήματα

Η ικανότητα του μεγαλύτερου σε ηλικία παιδιού να σκέφτεται με περιπλοκότερους τρόπους είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα ενός έμφυτου χρονοδιαγράμματος

ανάπτυξης, ή επηρεάζεται κυρίως από τα ερεθίσματα που δίνουν οι γονείς και οι δάσκαλοι;

Τα παιδιά κατακτούν τη γλώσσα επειδή είναι γενετικά προδιατεθειμένα να το κάνουν ή επειδή οι γονείς τα διδάσκουν εντατικά από μικρή ηλικία;

Τί εξηγεί τις τεράστιες ατομικές διαφορές μεταξύ των παιδιών –σε ύψος, βάρος, σωματικό συντονισμό, ευφυΐα, προσωπικότητα και κοινωνικές δεξιότητες;

Ευθύνεται περισσότερο η φύση ή η ανατροφή;

Η κάθε θεωρία δίνει την δική της απάντηση και η θέση μιας θεωρίας πάνω στο ρόλο της φύσης και της ανατροφής επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο εξηγεί τις ατομικές διαφορές. Μερικοί θεωρητικοί δίνουν έμφαση στη *σταθερότητα* –στο ότι τα παιδιά με υψηλό ή χαμηλό επίπεδο σε ένα χαρακτηριστικό (όπως η λεκτική ικανότητα, το άγχος ή η κοινωνικότητα) θα παραμείνουν το ίδιο και στις επόμενες ηλικίες.

Οι θεωρητικοί αυτοί τυπικά τονίζουν τη σημασία της *κληρονομικότητας*. Αν θεωρούν το περιβάλλον ως σημαντικό, συνήθως υποδεικνύουν τις *πρώιμες εμπειρίες* ως τον παράγοντα που καθιερώνει ένα χρόνιο σχήμα συμπεριφοράς. Τα έντονα αρνητικά γεγονότα κατά τα πρώτα χρόνια, όπως υποστηρίζουν, δεν μπορούν να ξεπεραστούν πλήρως χάρη σε μεταγενέστερα, θετικότερα γεγονότα (Bowlby, 1980· Johnson, 2000· Sroufe, 2005).

Κάποιοι άλλοι θεωρητικοί, υιοθετώντας μια πιο αισιόδοξη άποψη, θεωρούν ότι η ανάπτυξη χαρακτηρίζεται από σημαντική **πλαστικότητα (plasticity)** σε όλη τη διάρκεια της ζωής –ότι είναι ανοιχτή στην αλλαγή, ανταποκρινόμενη σε σημαντικές εμπειρίες (Baltes, Lindenberger, & Staudinger, 2006· Lerner & Overton, 2008· Lester, Masten, & McEwen, 2006).

Οι ερευνητές διαφωνούν πάνω στο ζήτημα της *σταθερότητας έναντι της πλαστικότητας*. Οι απαντήσεις τους έχουν μεγάλη σημασία για την εφαρμογή πρακτικών. Αν κάποιος πιστεύει ότι η ανάπτυξη οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη φύση, τότε η εξασφάλιση εμπειριών που έχουν σκοπό να προάγουν την αλλαγή μοιάζει να έχει μικρή αξία.

Αν κάποιος πιστεύει ότι η ανάπτυξη είναι ανοιχτή στην αλλαγή τότε θα παρέμβει το συντομότερο δυνατό, προσφέροντας ερεθίσματα υψηλής ποιότητας για να υποστηρίξει και να εξασφαλίσει το καλύτερο αναπτυξιακό αποτέλεσμα.

Σήμερα, αρκετοί θεωρητικοί πιστεύουν ότι πραγματοποιούνται τόσο ασυνεχείς αλλαγές όσο και συνεχείς. Πολλοί αναγνωρίζουν ότι η ανάπτυξη διαθέτει τόσο οικουμενικά γνωρίσματα όσο και γνωρίσματα μοναδικά για κάθε άτομο μέσα στα συγκεκριμένα πλαίσια ανάπτυξής του.

Ένας αυξανόμενος αριθμός θεωρητικών αντιμετωπίζουν την κληρονομικότητα και το περιβάλλον ως αδιαχώριστα και συνυφασμένα στοιχεία, με το ένα να επηρεάζει το άλλο μεταβάλλοντας τα γνωρίσματα και τις ικανότητες του παιδιού (Cole, 2006· Gottlieb, Wahlsten, & Lickliter, 2006· Lerner, 2006· Rutter, 2007).

Θεωρίες ανάπτυξης

Η Ψυχαναλυτική Προσέγγιση

Σύμφωνα με την **ψυχαναλυτική προσέγγιση (psychoanalytical perspective)**, τα παιδιά περνούν μέσα από μια σειρά σταδίων κατά τα οποία αντιμετωπίζουν συγκρούσεις ανάμεσα στις βιολογικές ορμές και τις κοινωνικές προσδοκίες.

Ο τρόπος με τον οποίο λύνονται οι συγκρούσεις αυτές καθορίζει την ικανότητα του ατόμου να μαθαίνει, να τα πηγαίνει καλά με τους άλλους και να αντιμετωπίζει το άγχος. Μεταξύ των πολλών ατόμων που συνεισέφεραν στην ψυχαναλυτική προσέγγιση, δύο άσκησαν ιδιαίτερη επιρροή: ο Sigmund Freud, θεμελιωτής του κινήματος της ψυχανάλυσης, και ο Erik Erikson.

Ο Freud (1856-1939) αναζητούσε θεραπεία για ενήλικες με συναισθηματικά προβλήματα ζητώντας τους να μιλούν ελεύθερα για οδυνηρά γεγονότα της παιδικής τους ηλικίας. Δουλεύοντας πάνω σε αυτές τις αναμνήσεις, εξέτασε τα ασυνείδητα κίνητρα των ασθενών του και διατύπωσε την **ψυχοσεξουαλική θεωρία του (psychosexual theory)**,

Η θεωρία του επισημαίνει ότι ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς διαχειρίζονται τις σεξουαλικές και επιθετικές ορμές του παιδιού τους κατά τα πρώτα του χρόνια παίζει κρίσιμο ρόλο στην υγιή ανάπτυξη της συμπεριφοράς.

Σύμφωνα με τη θεωρία του Freud τρία μέρη της προσωπικότητας είναι κρίσιμα στην θεωρία του –το Εκείνο, το Εγώ και το Υπερεγώ– τα οποία ολοκληρώνονται κατά τη διάρκεια μιας ακολουθίας πέντε σταδίων.

«Εκείνο»: Ηδονιστικό συστατικό μέρος της προσωπικότητας που αποτελεί μέρος του ευρύτερου *ασυνείδητου νου*.

«Εγώ»: Συνιστά τον *συνειδητό νου*, ο οποίος λειτουργεί ως ο «εκτελεστικός παράγοντας» στην αντιμετώπιση των ορμών του *Εκείνο*

«Υπερεγώ»: Η *συνείδηση*, δηλαδή εκείνη η εσωτερική φωνή που προειδοποιεί τι δεν θα έπρεπε να κάνει το άτομο . Το *Υπερεγώ* ανάμεσα στα 3 και τα 6 χρόνια αναπτύσσεται μέσα από τις αλληλεπιδράσεις με τους γονείς, οι οποίοι επιμένουν να συμμορφώνεται το παιδί με τις αξίες της κοινωνίας .

Το Εγώ αντιμετωπίζει το όλο και περιπλοκότερο έργο της συμφιλίωσης των απαιτήσεων του Εκείνο, του εξωτερικού κόσμου και της συνείδησης.

Σύμφωνα με τον Freud, οι σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στο Εκείνο, το Εγώ και το Υπερεγώ κατά τα προσχολικά χρόνια καθορίζουν τα βασικά στοιχεία της προσωπικότητας του ατόμου.

Κριτική της θεωρίας του Freud

Ο Freud πίστευε ότι κατά την παιδική ηλικία, οι σεξουαλικές παρορμήσεις μετατοπίζονται από τη στοματική στην πρωκτική και τέλος στη γεννητική περιοχή του σώματος. Σε κάθε στάδιο, οι γονείς κρατούν τη λεπτή ισορροπία ανάμεσα στο να επιτρέπουν υπερβολικά πολλή ή υπερβολικά λίγη ικανοποίηση των βασικών αναγκών του παιδιού τους.

Η θεωρία του Freud ήταν η πρώτη που τόνισε την επιρροή της πρώιμης σχέσης γονέα-παιδιού στην ανάπτυξη –μια έμφαση που συνεχίζει να παίζει το ρόλο της σε πολλές σύγχρονες θεωρίες.

Η θεωρία του Freud επικρίθηκε κυρίως επειδή :

Έδινε υπερβολική έμφαση στην επιρροή των σεξουαλικών ορμών στην ανάπτυξη.

Βασιζόταν στα προβλήματα σεξουαλικά καταπιεσμένων, ευκατάστατων ενηλίκων της βικτωριανής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα, δεν ίσχυε για άλλες κουλτούρες. Τέλος, ο Freud δεν είχε μελετήσει άμεσα τα παιδιά.

Η θεωρία του Erikson

. Ο Erik Erikson (1902-1994) θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους νεοφροϋδιστές, ο οποίος επέκτεινε την εικόνα της ανάπτυξης σε κάθε στάδιο.

Στην **ψυχοκοινωνική θεωρία** του ,τόνισε ότι το Εγώ, εκτός του ότι μεσολαβεί ανάμεσα στις παρορμήσεις του Εκείνο και τις απαιτήσεις του Υπερεγώ, συνεισφέρει θετικά στην ανάπτυξη, αποκτώντας στάσεις και δεξιότητες που καθιστούν το άτομο ένα ενεργό, συνεισφέρον μέλος της κοινωνίας.

Κεντρική έννοια της θεωρίας του είναι η *ταντότητα του Εγώ*, δηλαδή η συνειδητή αίσθηση του εαυτού, την οποία αναπτύσσουμε μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Επίσης, θεώρησε ότι η αντίληψη της ικανότητάς παρακινεί τις

συμπεριφορές και τις ενέργειές μας. Δηλαδή σε κάθε στάδιο το άτομο ενδιαφέρεται να γίνει ικανό σε κάποιον τομέα της ζωής του.

Αντίθετα με τον Freud, ο Erikson επισήμανε ότι η κανονική ανάπτυξη πρέπει να γίνει κατανοητή σε σχέση με τις συνθήκες ζωής σε κάθε πολιτισμό. Με αυτόν τον τρόπο, έδειξε ότι η ανατροφή των παιδιών ανταποκρίνεται στις ικανότητες στις οποίες η κοινωνία του παιδιού δίνει αξία και θεωρεί απαραίτητες.

Συνεισφορές και περιορισμοί της Ψυχοδυναμικής Προσέγγισης

Συνεισφορές

Ένα ιδιαίτερο πλεονέκτημα της ψυχοδυναμικής προσέγγισης είναι η έμφασή της στη μοναδική ιστορία της ζωής του ατόμου, ως αξία μελέτης και κατανόησης.

Οι θεωρητικοί της ψυχανάλυσης δέχονται την *κλινική μέθοδο*, ή τη *μέθοδο της μελέτης περίπτωσης*, η οποία συνθέτει πληροφορίες από μια ποικιλία πηγών σε μια λεπτομερή εικόνα της προσωπικότητας ενός παιδιού.

Η ψυχοδυναμική θεωρία έχει επίσης εμπνεύσει πολυάριθμες έρευνες πάνω σε πολλές πτυχές της συναισθηματικής και της κοινωνικής ανάπτυξης όπως:

της προσκόλλησης βρέφους-φροντιστή, της επιθετικότητας,

των σχέσεων ανάμεσα στα αδέρφια, των πρακτικών ανατροφής του παιδιού,

της ηθικής, των ρόλων του κοινωνικού φύλου και της ταυτότητας του εφήβου.

Παρά τις εκτεταμένες συνεισφορές της, η ψυχοδυναμική προσέγγιση δεν αποτελεί πλέον τη δεσπόζουσα τάση στις έρευνες πάνω στην ανάπτυξη του παιδιού.

Οι θεωρητικοί της ψυχανάλυσης ίσως να έχουν απομονωθεί από τον υπόλοιπο τομέα επειδή :

Ήταν απόλυτα αφοσιωμένοι σε μια σε βάθος μελέτη μεμονωμένων παιδιών και δεν κατάφεραν να λάβουν υπόψη τους άλλες μεθόδους.

Πολλές ψυχαναλυτικές ιδέες, όπως τα ψυχοσεξουαλικά στάδια και η λειτουργία του Εγώ, είναι υπερβολικά αόριστες για να ελεγχθούν εμπειρικά (Crain, 2005· Thomas, 2005).

Ωστόσο, η ευρεία περιγραφή της ψυχοκοινωνικής αλλαγής από τον Erikson συλλαμβάνει την ουσία των ψυχοκοινωνικών επιτευγμάτων σε κάθε ηλικιακή περίοδο.

Συμπεριφορισμός και Θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης

Σύμφωνα με το **συμπεριφορισμό (behaviorism)**, τα άμεσα παρατηρήσιμα γεγονότα –ερεθίσματα και αντιδράσεις– είναι αυτά που αποτελούν το κατάλληλο σημείο εστίασης της μελέτης.

Ο Ρανβλον δίδαξε με επιτυχία σε σκύλους να εκκρίνουν σάλιο μετά τον ήχο ενός κουδουνιού τον οποίο είχε συνδυάσει με την παρουσίαση τροφής. Είχε ανακαλύψει την *κλασική εξαρτημένη μάθηση (classical conditioning)*.

Ο Watson(1920) ήθελε να διαπιστώσει αν η κλασική εξαρτημένη μάθηση μπορούσε να εφαρμοστεί στη συμπεριφορά των παιδιών.

Σε ένα ιστορικό πείραμα έμαθε στον Albert, ένα βρέφος 11 μηνών, να φοβάται ένα ουδέτερο ερέθισμα –έναν απαλό λευκό αρουραίο– παρουσιάζοντάς το αρκετές φορές σε συνδυασμό με έναν οξύ, δυνατό ήχο, που φυσικά φόβιζε το μωρό.

Ο μικρός Albert, που αρχικά άπλωσε με λαχτάρα το χέρι του για να αγγίξει το γούνινο αρουραίο, άρχισε να κλαίει και να γυρίζει το κεφάλι του από την άλλη μόλις τον έβλεπε (Watson & Raynor, 1920).

Ο φόβος του Albert ήταν τόσο έντονος που οι ερευνητές στο τέλος αμφισβήτησαν κατά πόσο οι μελέτες αυτού του είδους ήταν δεοντολογικές.

Ο Watson συμπέρανε ότι το περιβάλλον ασκεί την υπέρτατη επιρροή στην ανάπτυξη και ότι οι ενήλικες μπορούν να διαμορφώσουν τη συμπεριφορά του παιδιού ελέγχοντας προσεκτικά τους συσχετισμούς ερεθίσματος-αντίδρασης.

Θεωρούσε την ανάπτυξη ως μια συνεχή διαδικασία –μια σταδιακή αύξηση με την ηλικία του αριθμού και της ισχύος των συσχετισμών αυτών.

Η θεωρία της συντελεστικής μάθησης του Skinner

Μια άλλη μορφή συμπεριφορισμού ήταν η *θεωρία της συντελεστικής μάθησης (operant conditioning theory)* του Skinner (1904-1990).

Σύμφωνα με τον Skinner, η συχνότητα μιας συμπεριφοράς μπορεί:

Να αυξηθεί αν ακολουθείται από μια ευρεία ποικιλία ενισχυτών (*reinforcers*) – τροφή, ποτό, έπαινο, ένα φιλικό χαμόγελο, ή ένα καινούργιο παιχνίδι–

Να μειωθεί μέσω της τιμωρίας (*punishment*), όπως η αποδοκιμασία ή η αφαίρεση προνομίων.

Θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης

Η σημαντικότερη από τις **θεωρίες της κοινωνικής μάθησης είναι αυτή του Albert Bandura (1977)**, η οποία έδινε έμφαση στη *μίμηση προτύπων ή στη μάθηση μέσω παρατήρησης*.

Το μωρό που χτυπά παλαμάκια με τα χέρια του όταν κάνει το ίδιο η μητέρα του, το παιδί που χτυπάει θυμωμένο τον συμπαίκτη του με τον ίδιο τρόπο που τιμωρείται στο σπίτι, και η έφηβη που φοράει τα ίδια ρούχα και έχει το ίδιο χτένισμα με τις φίλες της στο σχολείο, αποτελούν όλες περιπτώσεις που φανερώνουν μάθηση μέσω παρατήρησης.

Σύμφωνα με την αναθεωρημένη άποψη του Bandura, τα παιδιά σταδιακά γίνονται πιο επιλεκτικά όσον αφορά στο τι μιμούνται.

Παρατηρώντας την συμπεριφορά των άλλων, τα παιδιά αναπτύσσουν *προσωπικά πρότυπα* για τη συμπεριφορά και μια *αίσθηση αυτοαποτελεσματικότητας* δηλαδή μιας πεποίθησης ότι οι ικανότητες και τα χαρακτηριστικά τους θα τα βοηθήσουν να επιτύχουν.

Αυτές οι γνώσεις καθοδηγούν τις αντιδράσεις σε συγκεκριμένες καταστάσεις (Bandura, 1999, 2001).

Συνεισφορές και Περιορισμοί του Συμπεριφορισμού και της Θεωρίας της Κοινωνικής Μάθησης

Ο συμπεριφορισμός και η θεωρία της κοινωνικής μάθησης έχουν ασκήσει σημαντική επιρροή στις πρακτικές με τα παιδιά.

Η τροποποίηση της συμπεριφοράς περιλαμβάνει διαδικασίες που συνδυάζουν την εξαρτημένη μάθηση και τη μίμηση προτύπων για να εξαλείψουν ανεπιθύμητες συμπεριφορές και για να αυξήσουν τις επιθυμητές αντιδράσεις.

Έχει χρησιμοποιηθεί σε μια ευρεία ποικιλία σοβαρών αναπτυξιακών προβλημάτων, όπως επίμονη επιθετικότητα, καθυστέρηση της γλωσσικής ανάπτυξης και υπερβολικούς φόβους (Martin & Pear, 2007).

Η τροποποίηση συμπεριφοράς είναι επίσης αποτελεσματική στην αντιμετώπιση συνηθισμένων, καθημερινών δυσκολιών όπως:

διαχείρισης ανεπιθύμητων συνηθειών όπως το δάγκωμα των νυχιών και το πιπίλισμα του αντίχειρα·

διαχείρισης του άγχους για επαναλαμβανόμενα γεγονότα όπως τα διαγωνίσματα, η ομιλία ενώπιον κοινού και οι επισκέψεις στο γιατρό και τον οδοντίατρο.

Συνεισφορές και Περιορισμοί του Συμπεριφορισμού και της Θεωρίας της Κοινωνικής Μάθησης

Πολλοί θεωρητικοί πιστεύουν ότι ο συμπεριφορισμός και η θεωρία της κοινωνικής μάθησης προσφέρουν μια πολύ στενή άποψη για τις σημαντικές περιβαλλοντικές επιρροές.

Ο συμπεριφορισμός και η θεωρία της κοινωνικής μάθησης έχουν επίσης επικριθεί για υποτίμηση των συνεισφορών των παιδιών στην ανάπτυξή τους.

Ο Bandura, με την έμφασή του στη νόηση, είναι ο μόνος μεταξύ των θεωρητικών του οποίου το έργο αναπτύχθηκε πέρα από τη συμπεριφορική παράδοση, δίνοντας στα παιδιά έναν ενεργό ρόλο στη μάθησή τους.

Επεξεργασία Πληροφοριών

Κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, οι ερευνητές στράφηκαν στον τομέα της γνωστικής ψυχολογίας για να βρουν τρόπους κατανόησης της ανάπτυξης της σκέψης των παιδιών.

Ο σχεδιασμός ψηφιακών υπολογιστών που χρησιμοποιούν μαθηματικά προδιαγεγραμμένα βήματα για την επίλυση προβλημάτων έκανε τους ψυχολόγους(1970-1980) να σκεφτούν ότι:

Ο ανθρώπινος νους θα μπορούσε επίσης να θεωρηθεί ως ένα σύστημα διαχείρισης συμβόλων μέσω του οποίου ρέουν οι πληροφορίες –μια προσέγγιση που ονομάζεται **επεξεργασία πληροφοριών (information processing)** (Klahr & MacWhinney, 1998· Munakata, 2006).

Από τη στιγμή που οι πληροφορίες παρουσιάζονται στις αισθήσεις στην *είσοδο (input)* μέχρι που αναδύονται ως συμπεριφορική αντίδραση στην *έξοδο (output)*, οι πληροφορίες αυτές κωδικοποιούνται, μεταμορφώνονται και οργανώνονται ενεργά.

Οι ερευνητές της επεξεργασίας πληροφοριών συχνά σχεδιάζουν διαγράμματα ροής για να χαρτογραφήσουν τα ακριβή βήματα που ακολουθούν τα άτομα για να

Επιλύσουν προβλήματα και να ολοκληρώσουν έργα, όπως ακριβώς τα σχέδια που επινόησαν οι προγραμματιστές για να κάνουν τους υπολογιστές να εκτελούν μια σειρά "νοητικών λειτουργιών".

Ηθολογία και Εξελικτική Ψυχολογία της Ανάπτυξης

Οι ρίζες της **Ηθολογία (ethology)** εντοπίζονται στο έργο του Δαρβίνου. Δύο Ευρωπαίοι ζωολόγοι, ο Konrad Lorenz και ο Niko Tinbergen, έθεσαν τα σύγχρονα θεμέλιά της.

Παρακολουθώντας διάφορα είδη ζώων μέσα στα φυσικά τους περιβάλλοντα, οι Lorenz και Tinbergen παρατήρησαν σχήματα συμπεριφοράς που προάγουν την επιβίωση.

Το γνωστότερο από αυτά είναι η *εγχάραξη (imprinting)*, η πρώιμη συμπεριφορά ορισμένων νεοσσών, όπως της χήνας, να ακολουθούν τη μητέρα τους, συμπεριφορά η οποία εξασφαλίζει ότι το μικρό θα μείνει κοντά στη μητέρα, και θα ταΐζεται και θα προστατεύεται από τον κίνδυνο (Lorenz, 1952).

Οι παρατηρήσεις πάνω στην εγχάραξη οδήγησαν σε μια σημαντική έννοια στην ανάπτυξη του παιδιού: την *κρίσιμη περίοδο*.

Η έννοια αυτή αναφέρεται σε ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα κατά το οποίο το παιδί είναι βιολογικά προετοιμασμένο να αποκτήσει ορισμένες προσαρμοστικές συμπεριφορές αλλά χρειάζεται υποστήριξη από τα κατάλληλα ερεθίσματα του περιβάλλοντος.

Για παράδειγμα:

Αν τα παιδιά στερηθούν την επάρκεια τροφής ή σωματικά και κοινωνικά ερεθίσματα κατά τα πρώτα τους χρόνια, θα βλαφτεί η νοημοσύνη τους;

Αν η μάθηση της γλώσσας παρεμποδίζεται κατά την παιδική ηλικία λόγω περιορισμένης επικοινωνίας γονέα-παιδιού, μειώνεται η ικανότητα κατάκτησης της γλώσσας αργότερα;

Εμπνευσμένος από τις παρατηρήσεις πάνω στην εγχάραξη, ο Βρετανός ψυχαναλυτής John Bowlby (1969) εφάρμοσε την ηθολογική θεωρία στην κατανόηση της ανθρώπινης σχέσης φροντιστή-βρέφους.

Η Θεωρία των Οικολογικών Συστημάτων

Η προσέγγιση του Urie Bronfenbrenner (1917-2005) για την ανάπτυξη του παιδιού προσφέρει την πιο διαφοροποιημένη και ολοκληρωμένη εξήγηση των επιρροών του πλαισίου στην ανάπτυξη των παιδιών.

Η **θεωρία των οικολογικών συστημάτων** υποστηρίζει ότι το παιδί αναπτύσσεται μέσα σε ένα πολύπλοκο *σύστημα* σχέσεων επηρεαζόμενο από πολλαπλά επίπεδα του περιβάλλοντος γύρω του.

Επειδή οι βιολογικά επηρεαζόμενες προδιαθέσεις του παιδιού συνδυάζονται με τις δυνάμεις του περιβάλλοντος για να διαμορφώσουν την ανάπτυξη, ο Bronfenbrenner χαρακτήρισε την προσέγγισή του ως *βιοοικολογικό μοντέλο* (Bronfenbrenner, 2005· Bronfenbrenner & Morris, 2006).

Ο Bronfenbrenner φανταζόταν το περιβάλλον ως μια σειρά επικαλυπτόμενων δομών οι οποίες σχηματίζουν ένα πολύπλοκο λειτουργικό σύνολο, ή *σύστημα*.

Οι δομές περιλαμβάνουν τα πλαίσια του σπιτιού, του σχολείου και της γειτονιάς όπου τα παιδιά περνούν την καθημερινότητά τους, αλλά επεκτείνονται και πέρα από αυτά.

Κάθε επίπεδο του περιβάλλοντος συνδυάζεται με τα άλλα για να επηρεάσει έντονα την ανάπτυξη.

Το εσώτερο επίπεδο του περιβάλλοντος, το **μικροσύστημα** περιλαμβάνει τις δραστηριότητες και τα σχήματα αλληλεπίδρασης στο άμεσο περιβάλλον του παιδιού.

Για να κατανοήσουμε την ανάπτυξη του παιδιού σε αυτό το επίπεδο, πρέπει να έχουμε στο νου μας ότι όλες οι σχέσεις είναι *αμφίδρομες*:

Οι ενήλικες επηρεάζουν τη συμπεριφορά των παιδιών, όμως τα βιολογικά και κοινωνικά επηρεαζόμενα χαρακτηριστικά των παιδιών –τα φυσικά χαρακτηριστικά, η προσωπικότητα και οι ικανότητές τους– επίσης επηρεάζουν τη συμπεριφορά των ενηλίκων.

Οι *τρίτοι* –άλλα άτομα μέσα στο μικροσύστημα– επίσης επηρεάζουν την ποιότητα της σχέσης ανάμεσα σε δύο άτομα.

Το δεύτερο επίπεδο του μοντέλου του Bronfenbrenner, το **μεσοσύστημα** περιλαμβάνει τις συνδέσεις ανάμεσα στα μικροσυστήματα, όπως το σπίτι, το σχολείο, τη γειτονιά και τον παιδικό σταθμό.

Για παράδειγμα, η ακαδημαϊκή πρόοδος ενός παιδιού δεν εξαρτάται μόνο από δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα μέσα σε σχολικές αίθουσες αλλά και από τη συμμετοχή του γονέα στη σχολική ζωή και το βαθμό στον οποίο η ακαδημαϊκή μάθηση μεταφέρεται στο σπίτι (Gershoff & Aber, 2006).

Παρομοίως, η αλληλεπίδραση γονέα-παιδιού στο σπίτι είναι πιθανό να επηρεάσει την αλληλεπίδραση φροντιστή-παιδιού στον παιδικό σταθμό, και αντίστροφα.

Στις γειτονιές χαμηλών εισοδημάτων, τα σχολικά και εξωσχολικά προγράμματα που υποκαθιστούν την έλλειψη πόρων συσχετίζονται με βελτιωμένη σχολική επίδοση και μείωση των συναισθηματικών προβλημάτων και των προβλημάτων συμπεριφοράς

κατά τη μέση παιδική ηλικία (Peters, Petrunka & Arnold, 2003· Vandell & Posner, 1999· Vandell Reisner & Pierce, 2007).

Στην εφηβεία, επίσης, οι λέσχες ειδικών ενδιαφερόντων και άλλες οργανώσεις της γειτονιάς συνεισφέρουν σε μια ευνοϊκή ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένης της αυτοπεποίθησης, της σχολικής επίτευξης, των εκπαιδευτικών φιλοδοξιών και της υπεύθυνης κοινωνικής συμπεριφοράς (Barnes, 2007· Kerestes & Youniss, 2003).

Το **εξωσύστημα (exosystem)** απαρτίζεται από κοινωνικά πλαίσια που δεν περιλαμβάνουν τα παιδιά αλλά που ωστόσο επηρεάζουν τις εμπειρίες των παιδιών στα άμεσα πλαίσια.

Για παράδειγμα, οι χώροι εργασίας των γονιών μπορεί να υποστηρίζουν την ανατροφή παιδιών και, έμμεσα, να προάγουν την ανάπτυξη μέσα από ευέλικτα ωράρια εργασίας, μητρική και πατρική άδεια μετ' αποδοχών, και άδεια ασθένειας για τους γονείς των οποίων τα παιδιά είναι άρρωστα.

Η υποστήριξη του εξωσυστήματος μπορεί επίσης να είναι ανεπίσημη, όπως από τα κοινωνικά δίκτυα των γονιών – φίλοι και μέλη της εκτεταμένης οικογένειας που παρέχουν συμβουλές, συντροφιά, ακόμα και οικονομική βοήθεια.

Το εξώτερο επίπεδο του μοντέλου του Bronfenbrenner, το **μακροσύστημα (macrosystem)**, περιλαμβάνει πολιτισμικές αξίες, νόμους, έθιμα και πόρους.

Για παράδειγμα, σε χώρες όπου απαιτούνται γενναιόδωρες παροχές από το χώρο εργασίας για τους εργαζόμενους γονείς και θέτουν υψηλά πρότυπα παιδοκομίας, τα παιδιά έχουν περισσότερες πιθανότητες να βιώσουν ευνοϊκές εμπειρίες στα άμεσα πλαίσιά τους

Σύμφωνα με τη θεωρία των οικολογικών συστημάτων, η ανάπτυξη προκύπτει μέσα σε ένα σύνθετο σύστημα σχέσεων, οι οποίες επηρεάζονται από πολυάριθμα επίπεδα του περιβάλλοντος.

2. Ανάπτυξη και κοινωνικό περιβάλλον

Η ανάπτυξη του παιδιού είναι μια δυναμική διαδικασία η οποία χαρακτηρίζεται από αλλαγές που συντελούνται στις διάφορες περιόδους της ζωής του.

Το παιδί γεννιέται και εξελίσσεται μέσα σ' ένα περιβάλλον του οποίου το πιο σημαντικό στοιχείο είναι οι άλλοι άνθρωποι. Προκειμένου να επιβιώσει πρέπει να επικοινωνήσει με τους άλλους. Αυτό επιτυγχάνεται χάρη στις δεξιότητες με τις οποίες γεννιέται και τις ικανότητες τις οποίες σταδιακά αποκτά. Οι δεξιότητες αυτές είναι

βιολογικές κατά τον Piaget, ενώ ο Shaffer υποστηρίζει ότι τα βρέφη είναι εξοπλισμένα με μηχανισμούς κοινωνικής σηματοδότησης, με πιο σημαντικούς το κλάμα και το χαμόγελο .

Η ανάγκη για επικοινωνία

Με το κλάμα το βρέφος μεταδίδει στη μητέρα, ή στα άτομα που το φροντίζουν διάφορες πληροφορίες, π.χ. ότι πεινάει, ότι είναι θυμωμένο ή ότι πονάει, ώστε να αντιδράσουν και να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα.

Χάρη στο χαμόγελο το βρέφος επικοινωνεί με άλλα άτομα και έτσι αυξάνονται οι πιθανότητες να το φροντίσουν, να το προστατεύσουν και να αλληλεπιδράσουν μαζί του. Εξίσου σημαντικά στοιχεία είναι η ανταπόκριση στις φωνές και στους ρυθμούς ύπνου και πείνας του παιδιού .

3.Ο πολιτισμικός χαρακτήρας της ανάπτυξης

Το γεγονός ότι κάποια χαρακτηριστικά είναι καθολικά δε σημαίνει ότι καλλιεργούνται και αναπτύσσονται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις κοινωνίες.

Η «περιοχή ανάπτυξης» χαρακτηρίζει τον τρόπο με τον οποίο η νηπιακή ανάπτυξη διαφοροποιείται ανάλογα με τις ρυθμίσεις του περιβάλλοντος για τη φροντίδα του παιδιού καθώς και με τις πολιτισμικές πρακτικές των προσώπων που αναλαμβάνουν τη φροντίδα αυτή. Η ανάπτυξη του παιδιού σε όλα τα επίπεδα (βιολογικό, γνωστικό, συναισθηματικό, κοινωνικό) και οι πρώτες σχέσεις που θα αναπτύξει επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο κατοικεί το παιδί, δηλαδή από το πώς είναι οργανωμένος αυτός ο χώρος, πώς έχουν ρυθμιστεί τα θέματα του φαγητού, του ύπνου, πόσο συχνά έρχεται σε επαφή με άλλα άτομα εκτός των γονέων και από τα πολιτισμικά έθιμα τα οποία καθορίζουν τελικά τον τρόπο ανατροφής του.

Αρκετοί ερευνητές ασχολήθηκαν με το θέμα της αλληλεπίδρασης γονιού-βρέφους και κατέδειξαν ότι τα στοιχεία αυτής της επικοινωνίας επηρεάζονται από τα πρότυπα κοινωνικής οργάνωσης και από τις ευρύτερες πολιτισμικές αξίες κάθε κοινωνίας.

Έρευνες που διεξήχθησαν στην Ουγκάντα δείχνουν ότι οι ενήλικοι και τα αδέρφια χαμογελούν και μιλούν στο παιδί περισσότερο απ' όσο σε άλλες κοινωνίες προσπαθώντας να του αποσπάσουν ένα χαμόγελο.

Το παιχνίδι μαζί του το θεωρούν φυσικό και μέσα από αυτές τις αλληλεπιδράσεις ασκούν το παιδί στις δεξιότητες εκείνες που απαιτούνται από την κοινωνία τους (Super και Harkness,2003).

Άλλες έρευνες δείχνουν ότι στην Αμερική ο ύπνος του παιδιού ακολουθεί το πρόγραμμα των ενηλίκων, ώστε να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες εργασίας και ξεκούρασης των γονιών, κάτι που ίσως να αγχώνει τα παιδιά. Στην Κένυα τα νήπια ακολουθούν, δεμένα στην πλάτη, τη μητέρα με αποτέλεσμα να έχουν τη δυνατότητα να κοιμούνται όποτε αυτά θέλουν.

Δηλαδή, τόσο οι ρυθμοί ύπνου όσο και οι ρυθμοί πείνας διαμορφώνονται σε κάθε κοινωνία με τρόπο ώστε να εξυπηρετείται το κοινωνικά και πολιτισμικά ρυθμισμένο πρόγραμμα της ζωής των ενηλίκων. Η μητέρα στην Κένυα προσπαθεί να κρατά το μωρό της ήρεμο κάθε στιγμή, ενώ η μητέρα στη Δύση ,αξιοποιεί κάθε ευκαιρία για να αλληλεπιδρά μαζί του στοχεύοντας στην αφύπνιση του (Schaffer, 2002).

Η γιαπωνέζα μητέρα, ανήκοντας σε μια κοινωνία που τρέφει εκτίμηση στην έντονη εξάρτηση του παιδιού από τη μητέρα, προσπαθεί να στρέφει την προσοχή του μωρού στην ίδια και να ανταποκρίνεται στα ερεθίσματα που σχετίζονται με αυτή. Η Αμερικανίδα μητέρα ενισχύει την τάση του μωρού να στρέφεται σε φυσικά αντικείμενα του περιβάλλοντος παρά στην ίδια, επειδή η κοινωνία της δίνει βαρύτητα στην ανεξαρτησία του παιδιού (Super και Harkness,2003).

Τα πολιτισμικά εργαλεία

Καθώς το παιδί μεγαλώνει, την αλληλεπίδραση με τους γονείς επεκτείνουν δραστηριότητες με αντικείμενα καθημερινής χρήσης ή παιχνίδια, ή εκτέλεση απλών εργασιών, ή μίμηση δραστηριοτήτων των ενηλίκων κ.ά.

Και εδώ ο κοινωνικοπολιτισμικός παράγοντας δίνει δυναμικά το παρόν, γιατί σε κάθε κοινωνία χρησιμοποιούνται διαφορετικά αντικείμενα και παιχνίδια με αποτέλεσμα τα παιδιά να υιοθετούν διαφορετικές μορφές συμπεριφοράς. Μέσα από αυτή την αλληλεπίδραση τα παιδιά αρχίζουν να αποκτούν πολιτισμικές δεξιότητες και να έρχονται σε επαφή με αντικείμενα τα οποία αποτελούν πολιτισμικά εργαλεία, αναγνωρίζουν τα πολιτισμικά νοήματα που συνδέονται με τα αντικείμενα και τα πρόσωπα και σιγά-σιγά αξιολογούν τη συμπεριφορά των ενηλίκων.

Στο Καμερούν το ρόλο του γονιού στην αλληλεπίδραση του με το παιδί, αναλαμβάνουν κυρίως τα μεγαλύτερα αδέρφια, τα οποία προσπαθούν να συνηθίσουν τα νήπια σε συμπεριφορές επιθυμητές από την κοινωνία τους. Τα δε παιχνίδια και τα άλλα αντικείμενα δεν αξιοποιούνται στις δραστηριότητες των παιδιών, εφόσον η κοινωνία τους, θεωρεί ανεπιθύμητα στοιχεία τη διάθεση για παιχνίδι και τις τάσεις ανυπακοής.

4. Ανάπτυξη και κοινωνικοποίηση

Η συμπεριφορά των παιδιών, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, αλλάζει με γρήγορο και, πολλές φορές, δραματικό ρυθμό. Ο σκοπός της εξελικτικής ψυχολογίας είναι να περιγράψει και να ερμηνεύσει τις αλλαγές αυτές.

Οι αλλαγές προκαλούνται από δύο ειδών παράγοντες: εσωτερικούς και εξωτερικούς.

(α) Εσωτερικοί παράγοντες: προέρχονται από το γενετικά προκαθορισμένο σχέδιο της ανάπτυξης και είναι αποτέλεσμα της ωρίμανσης. Ο όρος « ωρίμανση » χρησιμοποιείται για να δηλώσει το σταδιακό ξεδίπλωμα της συμπεριφοράς- η οποία προκαλείται από ένα εσωτερικό πρόγραμμα που είναι μέρος της κληρονομιάς κάθε ατόμου.

(β) Εξωτερικοί παράγοντες: έχουν τις ρίζες τους στο περιβάλλον των παιδιών.

Η διδασκαλία, η άσκηση, η προβολή προτύπων για μίμηση, ο έπαινος, η τιμωρία , η ενθάρρυνση είναι ορισμένοι από τους τρόπους με τους οποίους οι ενήλικοι επηρεάζουν τα παιδιά και συνειδητά ή ασυνείδητα επιχειρούν να τροποποιήσουν, να κατευθύνουν, να αναστείλουν, να προωθήσουν και να αλλάξουν τη συμπεριφορά των παιδιών, σύμφωνα με αυτό που οι ίδιοι θεωρούν επιθυμητό. Όλες αυτές οι πρακτικές είναι στενά συνδεδεμένες με την κοινωνικοποίηση

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Κοινωνικοποίηση είναι η διαδικασία μέσω της οποίας οι πεποιθήσεις, τα ιδανικά και οι επιθυμητές μορφές συμπεριφοράς μιας κοινωνίας μεταβιβάζονται από το ένα άτομο στο άλλο.

Η ωρίμανση και η κοινωνικοποίηση δρουν αλληλεπιδραστικά.

Για παράδειγμα:

Η ωρίμανση προσδιορίζει το χρόνο κατά τον οποίο το παιδί γίνεται ικανό για τη γλωσσική εκμάθηση, η συγκεκριμένη όμως γλώσσα που θα αρχίσει να μιλά, εξαρτάται από τους ανθρώπους γύρω του, δηλαδή από την κοινωνικοποίηση.

Η ΕΝΕΡΓΟΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η κοινωνικοποίηση δεν πρέπει να θεωρηθεί ως κάτι που οι ενήλικες επιβάλλουν επάνω στα παιδιά.

Ο τρόπος διαχείρισης των παιδιών δεν εξαρτάται μόνο από τον ενήλικα, αλλά και από τα ίδια τα παιδιά.

ΣΥΝΗΘΕΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

(1) Ποιο είναι το περιεχόμενο της κοινωνικοποίησης;

Υπάρχουν οικουμενικοί κοινωνικοί κανόνες;

Αντικατοπτρίζονται οι ραγδαίες κοινωνικοπολιτισμικές αλλαγές σε όσα μεταβιβάζουμε στις επόμενες γενιές;

(2) Ποιοι είναι οι φορείς της κοινωνικοποίησης;

Ποιος είναι ο ρόλος των γονέων, των αδελφών, των συγγενών, των δασκάλων και των ΜΜΕ;

(3) Πότε λαμβάνει χώρα η κοινωνικοποίηση;

Αρχίζει η κοινωνικοποίηση από τη στιγμή που το παιδί γεννιέται και συνεχίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του;

Αποτελεί η κοινωνικοποίηση μια δια βίου διαδικασία;

(4) Γιατί κοινωνικοποιούμε τα παιδιά;

Μήπως η κοινωνικοποίηση υπαγορεύεται κυρίως, από την ανάγκη να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική λειτουργία της κοινωνίας μέσω της συμμόρφωσης όλων των μελών της προς τους ίδιους κανόνες;

Για παράδειγμα, έχει λίγη σημασία αν οδηγούμε στην αριστερή ή τη δεξιά πλευρά του δρόμου, έχει όμως μεγάλη σημασία να συμφωνήσουμε όλοι για την όποια επιλογή μας.

(5) Πώς λαμβάνει χώρα η κοινωνικοποίηση;

Δεν υπάρχει ομόφωνη απάντηση στο ερώτημα αυτό. Οι ερμηνείες που έχουν επιχειρηθεί, στηρίζονται κυρίως στις τέσσερις κυριότερες θεωρίες για τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνει χώρα η κοινωνικοποίηση.

(α) Η ψυχαναλυτική θεωρία.

Οι γονείς αρχικά βάζουν χαλινό στο ένστικτο του παιδιού, αλλά με την πάροδο του χρόνου αναπτύσσεται ένας εσωτερικός μηχανισμός ελέγχου του Υπερεγώ. Το Υπερεγώ (ανάλογο με τη συνείδηση) περιλαμβάνει τις γονικές και κοινωνικές αξίες

και στάσεις που ενσωματώνονται στη συμπεριφορά του παιδιού, μέσω της ταύτισής του με τον γονέα του ίδιου φύλου.

(β) Η συμπεριφοριστική θεωρία.

Οι συμπεριφοριστές τονίζουν ότι η ψυχολογία θα πρέπει να βασίζεται στα έκδηλα, παρατηρήσιμα γεγονότα και ως εκ τούτου η ανάπτυξη είναι κυρίως θέμα διαμόρφωσης της συμπεριφοράς μέσω της μάθησης (ενίσχυση/αμοιβή – απόσβεση/τιμωρία).

(γ) Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης.

Κύρια σημεία της θεωρίας:

Η διαδικασία της μάθησης ενισχύεται μέσω παρατήρησης και μίμησης προτύπων.

Δεν συνιστούν πρότυπα όλοι όσοι γίνονται αντικείμενα παρατήρησης.

Τα παιδιά δεν αντιγράφουν αυτόματα οτιδήποτε παρατηρούν.

Φιλτράρουν τις πράξεις των άλλων ανάλογα με τις δικές τους αξιολογήσεις και με το κατά πόσο αυτές οι πράξεις ταιριάζουν με την αυτοαντίληψη του κάθε παιδιού.

(δ) Η γνωστική – αναπτυξιακή θεωρία.

(κύριος εκπρόσωπος ο J. Piaget).

Η θεωρία αυτή βασίζεται στην άποψη ότι η κοινωνική ανάπτυξη επιτελείται ως συνέπεια διαδοχικών αλλαγών που συμβαίνουν στη γνωστική (νοητική) ανάπτυξη.

Εστιάζεται κυρίως στην αντίληψη του κοινωνικού κόσμου εκ μέρους του παιδιού.

Η κατανόηση του κόσμου από το παιδί ποικίλλει ανάλογα με το συγκεκριμένο γνωστικό στάδιο στο οποίο βρίσκεται.

ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ

Το κλάμα: κλάμα πείνας, κλάμα θυμού, κλάμα πόνου

Το χαμόγελο

Τα μάτια αποτελούν το κρίσιμο ερέθισμα που προκαλεί το χαμόγελο των παιδιών.

4. Συναισθηματική ανάπτυξη

... Η συμπεριφορά δεσμού χαρακτηρίζει τα ανθρώπινα όντα από το λίκνο μέχρι τον τάφο ...

(Bowlby)

Η θεωρία του δεσμού

Η θεωρία αυτή εξετάζει το ρόλο που παίζουν οι στενοί και μακράς διάρκειας συναισθηματικοί δεσμοί στη διαμόρφωση της προσωπικότητας.

Αποτελεί σημαντική κοινωνική θεωρία για τον εαυτό, τονίζοντας ότι τα ανθρώπινα όντα αποκτούν γνώση για τον εαυτό τους και τον κόσμο μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με τους άλλους.

Ο δεσμός είναι ένας ισχυρός μακροχρόνιος συναισθηματικός δεσμός με ένα συγκεκριμένο άτομο και χαρακτηρίζεται:

Από αναζήτηση σωματικής εγγύτητας από τη μεριά του ατόμου που προσκολλάται

Από αναζήτηση παρηγοριάς και ασφάλειας

Από άγχος αποχωρισμού (λόγω διακοπής δεσμού)

Από αμοιβαιότητα από την πλευρά του άλλου προσώπου

Κύριος εκπρόσωπος της θεωρίας είναι ο Bowlby (1958) ο οποίος εστίασε την προσοχή του στον **μονοπροσωπικό δεσμό** (με τη μητέρα) και τόνισε τους κινδύνους της μητρικής αποστέρησης, οι οποίοι συνοδεύουν το παιδί στη μετέπειτα ζωή του.

Το 1964 οι Schaffer και Emerson υποστήριξαν ότι σε μερικές περιπτώσεις τα βρέφη αναπτύσσουν **πολυπρόσωπους δεσμούς**, ως αποτέλεσμα της ποιότητας αλληλεπίδρασης, και κατέδειξαν ότι τα βρέφη είναι **κοινωνικά**.

Το 1996 οι Feeney & Noller υποστήριξαν ότι οι πολλαπλοί δεσμοί είναι ιεραρχικά διατεταγμένοι, με το κύριο πρόσωπο του δεσμού (συνήθως **τη μητέρα**) στην κορυφή της πυραμίδας.

Οι προθέσεις του Bowlby

Ο Bowlby εισήγαγε τη θεωρία του με στόχο :

Την υποστήριξη των δικαιωμάτων των παιδιών που ήταν θύματα πολέμου, κοινωνικής διάλυσης και συναισθηματικής πενίας

Την υπεράσπιση του δικαιώματος των γυναικών να μπορούν να αφιερώσουν τον εαυτό τους στη φροντίδα και στην προστασία των παιδιών τους

Την προστασία των γυναικών από το να είναι θύματα ενός οικονομικού συστήματος που τις εξανάγκαζε να εργάζονται για πολλές ώρες σε εργοστάσια αφήνοντας τη φροντίδα των παιδιών τους σε διάφορα ιδρύματα

Επίπληξη του συστήματος που χώριζε τα παιδιά από γονείς τους οποίους θεωρούσε «ανεπαρκείς».

Βασικές αρχές της θεωρίας του Bowlby

Τα ανθρώπινα όντα έχουν μια εγγενή τάση να διαμορφώνουν σχέσεις δεσμού με τους άλλους. Ο δεσμός είναι αποτέλεσμα κάποιων εγγενών βιολογικών σταθερών και αντιδράσεων με τις οποίες το βρέφος εκδηλώνει τις ανάγκες του και προσανατολίζει τη συμπεριφορά των άλλων προς αυτό (κλάμα, χαμόγελο).

Κυρίαρχη θέση στη ζωή του παιδιού ,κατέχει η σχέση μητέρας-παιδιού. Το σύστημα δεσμού είναι ένα από τα συστήματα συμπεριφοράς συμπεριλαμβανομένων και των συστημάτων εξερεύνησης, φροντίδας και σεξουαλικού ζευγαρώματος, που είναι προορισμένα να εξασφαλίσουν την επιβίωση και την αναπαραγωγή.

Οι πρώιμες αρνητικές εμπειρίες έχουν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση σοβαρών ψυχολογικών διαταραχών στη μετέπειτα πορεία του ατόμου (αποχωρισμός, απώλεια).

Η πρώιμη αποστέρηση έχει μόνιμες επιπτώσεις. Ο βαθμός της επαφής που επιδιώκει το βρέφος σχετίζεται με το αίσθημα ασφάλειας που νιώθει. Όταν αισθάνεται ασφάλεια νιώθει και ικανό να εξερευνήσει τον κόσμο γύρω του και να αναπτύξει κοινωνικές σχέσεις.

Αλληλεπίδραση γονέα - βρέφους

Το βρέφος γεννιέται με μια σειρά ικανότητες οι οποίες βοηθούν στη δόμηση και την οργάνωση των σχέσεών του με τους άλλους ανθρώπους.

Τέτοιες δεξιότητες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν: Η αλληλεξάρτηση, οι συναλλαγές, το βρεφικό κλάμα, το χαμόγελο, η αντίληψη των προσώπων.

Οι άνθρωποι μπορεί να είναι λιγότερο ή περισσότερο ευαίσθητοι στα σήματα που στέλνει το παιδί. Κατά τον Schaffer και Emerson, το βρέφος θα αναπτύξει τις προσκολλήσεις του με τα άτομα που είναι περισσότερο ευαίσθητα απέναντί του.

Όταν στο άμεσο περιβάλλον υπάρχει ευαισθησία και ανταπόκριση στα σήματα που στέλνει το βρέφος, τότε αυτό θα έχει μια καλύτερη πορεία στην ανάπτυξη των κοινωνικών του δεξιοτήτων. Το ίδιο ισχύει για την ανάπτυξη των ιδιαίτερων τάσεων και κλίσεων (ταλέντων) σε μεγαλύτερα παιδιά και ενηλίκους.

Μία γνωστή πειραματική τεχνική που εφαρμόζεται για την αξιολόγηση της ποιότητας του δεσμού σε ηλικία 1 – 2 ετών, είναι η **συνθήκη του ξένου**. Για τον σχεδιασμό της, η Mary Ainsworth και οι συνεργάτες της υπέθεσαν ότι ένα βρέφος ή νήπιο με ασφαλή δεσμό θα βλέπει τον γονιό του ως μία ασφαλή βάση από την οποία μπορεί να ξεκινήσει για να διερευνήσει ένα άγνωστο δωμάτιο γεμάτο με παιχνίδια. Επιπλέον, αν φύγει για λίγο ο γονιός και εμφανιστεί ένας άγνωστος ενήλικος, αυτός δεν θα μπορέσει να παρηγορήσει το παιδί όπως θα έκανε ο γονιός του.

Παρατηρώντας τις αντιδράσεις των βρεφών σε αυτές τις καταστάσεις, οι ερευνητές αναγνώρισαν ένα μοτίβο ασφαλούς δεσμού και τρία μοτίβα ανασφαλούς δεσμού – συν ορισμένα βρέφη που δεν μπορούσαν να καταταχθούν σε καμία από αυτές τις συνθήκες (Ainsworth et al., 1978, Barnett & Vondra, 1999, Main & Solomon, 1990, Thompson, 2006

Ασφαλής δεσμός. Τα βρέφη αυτά χρησιμοποιούν τον γονέα ως μία ασφαλή βάση. Αν αποχωριστούν από αυτόν, μπορεί να κλάψουν ή και όχι, αλλά αν το κάνουν, θα είναι επειδή λείπει ο γονιός και προτιμούν αυτόν από τον άγνωστο που βρίσκεται δίπλα τους. Όταν επιστρέψει ο γονιός, θα στραφούν αμέσως προς το μέρος του, θα αναζητήσουν την επαφή μαζί του και το κλάμα τους θα μειωθεί αυτομάτως.

Δεσμός ανασφαλής / αποφυγής. Το παιδί που υιοθετεί την αποφυγή δε επιδιώκει να είναι κοντά στη μητέρα του και όταν αυτή φύγει, δεν δείχνει δυσφορία. Όταν η μητέρα επιστρέφει, αποφεύγουν ή αργούν να αναζητήσουν επαφή μαζί της.

Δεσμός ανασφαλής / αντίστασης. Παρουσιάζουν συνδυασμό θετικών και αρνητικών αντιδράσεων στη μητέρα. Πριν τον αποχωρισμό τους από την μητέρα, τα βρέφη αυτά φροντίζουν να παραμένουν κοντά της και δεν εξερευνούν το περιβάλλον. Μόλις αποχωρήσει, αναστατώνονται και όταν επιστρέφει, οι αντιδράσεις του είναι

αμφίθυμες. Ενώ δείχνει να επιθυμεί να είναι κοντά της, την χτυπά και την κλωτσά θυμωμένο.

Δεσμός ανασφαλής / αποδιοργάνωσης. Πρόκειται για την κατηγορία που εμφανίζει τον μεγαλύτερο βαθμό ανασφάλειας. Όταν επιστρέψει η μητέρα τους, τα βρέφη αυτά εμφανίζουν αντιφατική συμπεριφορά – για παράδειγμα, κοιτάζουν αλλού την ώρα που τα κρατάει η μητέρα τους, ή την πλησιάζουν με ένα επιτεδοποιημένο συναίσθημα. Τα περισσότερα εμφανίζουν μία έκφραση αποδιοργάνωσης και κάποια μπορεί να βάλουν τα κλάματα ξαφνικά, ακόμα κι όταν πλέον έχουν ηρεμήσει ή να πάρουν μία παγωμένη, περίεργη στάση σώματος.

Μία άλλη μέθοδος, το **Attachment Q-Sort**, που είναι κατάλληλο για παιδιά ηλικίας 1-4 ετών, στηρίζεται σε παρατηρήσεις εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος (Waters et al., 1995). Επειδή το Q-sort εξετάζει ένα μεγαλύτερο φάσμα συμπεριφορών δεσμού σε σχέση με την Συνθήκη του Ξένου, ίσως να είναι πιο αντιπροσωπευτικό της καθημερινής σχέσης του παιδιού με τον γονιό του. Ωστόσο, η μέθοδος του Q-sort είναι χρονοβόρα,

Οι στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στα παιδιά με διαφορετικό είδος δεσμού

Κατά τον Sroufe (1990) μη γνωρίζοντας το είδος του δεσμού οι εκπαιδευτικοί:

Είχαν την τάση να είναι θετικοί, ζεστοί, να ασκούν ελάχιστο έλεγχο και να έχουν θετικές προσδοκίες προς τα παιδιά με **ασφαλή** δεσμό

Είχαν συγκριτικά πιο αρνητικές προσδοκίες και ασκούσαν μεγαλύτερο έλεγχο στα **ανασφαλή** παιδιά με αποφεύγουσα συμπεριφορά.

Ήταν αδικαιολόγητα ανεκτικοί στις παραβάσεις των κανονισμών, αλλά συγχρόνως ασκούσαν έλεγχο και είχαν αρνητικές προσδοκίες για τα **ανασφαλή** παιδιά με αμφίθυμη συμπεριφορά.

Είναι πιθανόν τα άτομα με ανασφαλή δεσμό να έρχονται σε μια νέα κατάσταση με συγκεκριμένες προσδοκίες (π.χ. να φοβούνται ότι θα βιώσουν την απόρριψη) και έτσι να συμπεριφέρονται με τρόπο που προκαλεί αντιδράσεις, οι οποίες επιβεβαιώνουν τις προσδοκίες τους.

Έτσι τίθεται σε λειτουργία ένας φαύλος κύκλος στο οποίο οι αρνητικές προσδοκίες μετατρέπονται σε μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία.

Επιδράσεις του δεσμού στη μετέπειτα ζωή του ατόμου

Ο ασφαλής δεσμός φαίνεται ότι συνδέεται με:

Υψηλή αυτοεκτίμηση και χαμηλά επίπεδα αρνητικών συναισθημάτων

Οδηγεί σε ευέλικτη συμπεριφορά και καθιστά το άτομο ικανό να επιβιώνει ικανοποιητικά σε ποικίλα περιβάλλοντα.

Ο ανασφαλής δεσμός φαίνεται να αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα κινδύνου για την ανάπτυξη ψυχοπαθολογίας. Πιο συγκεκριμένα: Καθιστά τα άτομα πιο ευάλωτα στο στρες, πιο ευάλωτα σε παθολογικές κρίσεις και συνδέεται με 1 με δυσκολίες στο γάμο και δυσλειτουργική γονική φροντίδα. Επίσης συνδέεται με προβλήματα προσωπικότητας, νευρωσικά συμπτώματα ακόμα και με σοβαρές μορφές ψυχοπαθολογίας.

Οι περισσότερες έρευνες δείχνουν ότι:

Τα βρεφικά σχήματα δεσμού συνδέονται:

Με τον τρόπο με τον οποίο οι ενήλικες μιλούν και σκέφτονται για τον εαυτό τους.

Με το είδος των διαπροσωπικών σχέσεων που δημιουργούν.

Με τη μεταβίβαση των σχημάτων δεσμού από γενεά σε γενεά.

Άτομα με ιστορία ανασφαλούς προσκόλλησης διαμόρφωσαν σχέσεις **ασφαλούς** προσκόλλησης με τα παιδιά τους όταν :

Είχαν αποδεχθεί και συμφιλιωθεί συναισθηματικά με τα αρνητικά παιδικά τους βιώματα και είχαν διαμορφώσει μια σταθερή και ικανοποιητική σχέση με το/τη σύντροφό τους στο γάμο.

Παράγοντες που επηρεάζουν τον δεσμό

Η συμπεριφορά της μητέρας ή του μητρικού προτύπου με βάση :

Την ανταπόκριση ,την Ετοιμότητα, την Προσωπική σχέση ένα προς ένα και τον Συγχρονισμό.

Τα χαρακτηριστικά του βρέφους:

Τα εύκολα παιδιά, Τα δύσκολα παιδιά, Τα βραδυψυχικά παιδιά

Το κοινωνικό – οικονομικό επίπεδο της οικογένειας

ανεργία, οικονομικές δυσκολίες, συγκρούσεις

Γνωστική ανάπτυξη

Κύρια σημεία της θεωρίας του Jean Piaget για τη Γνωστική Ανάπτυξη

Η θεωρία βασίζεται στην υπόθεση ότι όλοι οι άνθρωποι δημιουργούν ενεργά γνώση μέσω της άμεσης εμπειρίας τους.

Επινόησε ένα μοντέλο στο οποίο περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι κατανοούν τον κόσμο γύρω τους, συλλέγοντας και οργανώνοντας πληροφορίες.

Όλα τα έμβια όντα, όπως και ο άνθρωπος, κληρονομούν δύο σταθερές λειτουργίες:

Η πρώτη είναι η τάση για **οργάνωση**. Οι άνθρωποι γεννιούνται με μια τάση να οργανώνουν τις διεργασίες της σκέψης τους σε ψυχολογικές δομές, τις οποίες ονόμασε **σχήματα**. Οι ψυχολογικές αυτές δομές αποτελούν τα συστήματά μας για την κατανόηση και την αλληλεπίδρασή μας με το περιβάλλον. Οι απλές δομές συνδυάζονται διαρκώς, προκειμένου να γίνουν πιο εκλεπτυσμένες και συνεπώς περισσότερο αποτελεσματικές.

Η δεύτερη είναι η τάση της **προσαρμογής**, καθώς οι άνθρωποι, εκτός από την τάση να οργανώνουν τις ψυχολογικές τους δομές, κληρονομούν την τάση να προσαρμόζονται στο περιβάλλον τους. Δύο βασικές διεργασίες εμπριέχονται στην προσαρμογή: η **αφομοίωση**: η διεργασία ενσωμάτωσης νέων σχημάτων στα ήδη υπάρχοντα, και η **συμμόρφωση**: η διεργασία αλλαγής των υπαρχόντων σχημάτων λόγω ενσωμάτωσης νέων.

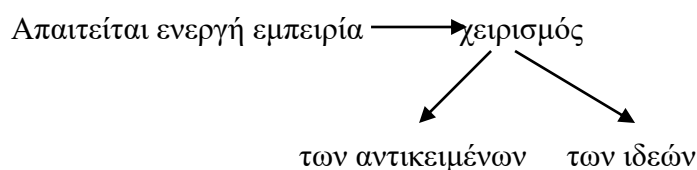

Οι διεργασίες αυτές οδηγούν στην **προσαρμογή** του ατόμου στις νέες εμπειρίες και γνώσεις. Σύμφωνα με τη θεωρία του Piaget, η διαδικασία της οργάνωσης, της αφομοίωσης και της συμμόρφωσης μπορεί να θεωρηθεί ως μια πολύπλοκη ενέργεια διατήρησης της **ισορροπίας**. Οι πραγματικές αλλαγές στη διαδικασία της σκέψης γίνονται μέσω της διεργασίας της **εξισορρόπησης**.

Εξισορρόπηση είναι η πράξη της αναζήτησης μιας ισορροπίας.

Ο Piaget πίστευε ότι οι μαθητές πρέπει:

να ενεργούν ,να παρατηρούν,να χειρίζονται, να μιλούν και να γράφουν για τις εμπειρίες τους.

Για να γνωρίσει ο μαθητής ένα αντικείμενο πρέπει να επιδράσει σε αυτό και όχι μόνο. Η ενεργητική εμπειρία πρέπει να επεκτείνεται στο χειρισμό των ιδεών και των συμπερασμάτων που προκύπτουν από τις εργασίες ή τα πειράματα στην τάξη.

Η επικοινωνία ως διαδικασία διαρκούς ανατροφοδότησης είναι απαραίτητη συνιστώσα της μαθησιακής διαδικασίας. Αυτή οδηγεί τους μαθητές να χρησιμοποιούν, να ελέγχουν και μερικές φορές να αλλάζουν την αρχική σκέψη τους.

Piaget μας έμαθε ότι τα παιδιά δε σκέφτονται όπως οι ενήλικες.

Τα Στάδια της Γνωστικής Ανάπτυξης κατά τον Piaget		
Στάδιο	Ηλικία κατά προσέγγιση	Χαρακτηριστικά
Αισθησιοκινητικό	0-2 χρόνια	<ul style="list-style-type: none"> · Αρχίζει να χρησιμοποιεί τη μίμηση, τη μνήμη και τη σκέψη. · Αρχίζει να συνειδητοποιεί ότι τα αντικείμενα δεν παύουν να υπάρχουν όταν είναι κρυμμένα. · Περνά από τις αντανάκλαστικές πράξεις σε εκείνες τις δραστηριότητες που έχουν κάποιο σκοπό.
Προσυλλογιστικό	2-7 χρόνια	<ul style="list-style-type: none"> · Σταδιακά αναπτύσσει τη χρήση της γλώσσας και την ικανότητα να σκέφτεται χρησιμοποιώντας σύμβολα. · Μπορεί να σκέφτεται τις πράξεις σύμφωνα με τη δική του λογική. · Δυσκολεύεται να αντιληφθεί την άποψη των άλλων.
Συγκεκριμένες λογικές πράξεις	7-11 χρόνια	<ul style="list-style-type: none"> · Μπορεί να λύσει συγκεκριμένα (χειροπιαστά) προβλήματα με έναν λογικό τρόπο. · Κατανοεί τους νόμους της διατήρησης και μπορεί να ταξινομή και να κατατάσσει. · Κατανοεί την έννοια της αναστρεψιμότητας.
Τυπικές λογικές πράξεις	11 χρονών έως ενηλικίωση	<ul style="list-style-type: none"> · Μπορεί να λύσει αφηρημένα προβλήματα με λογικό τρόπο. · Η σκέψη του γίνεται πιο επιστημονική. · Αναπτύσσει προβληματισμούς για τα κοινωνικά θέματα, την ταυτότητα.

Η Σημασία της θεωρίας του Piaget για τους Εκπαιδευτικούς

Ο Piaget ενδιαφερόταν περισσότερο για την κατανόηση της σκέψης των παιδιών. Πίστευε ότι η εκπαίδευση αποσκοπεί κυρίως στο να βοηθήσει τα παιδιά να μάθουν πώς να μαθαίνουν, και ότι θα πρέπει να «διαμορφώνει και όχι να παρέχει» το νου των μαθητών.

Ο Piaget μας δίδαξε ότι μπορούμε να μάθουμε πολλά για τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται τα παιδιά, ακούγοντάς τα προσεκτικά και παρατηρώντας τους τρόπους που χρησιμοποιούν για να λύσουν τα προβλήματα.

Εάν κατανοήσουμε τον τρόπο σκέψης των παιδιών, θα μπορούσαμε να εναρμονίσουμε καλύτερα τις μεθόδους της διδασκαλίας μας με τις ικανότητές τους.

Κατανοώντας τη Σκέψη των Μαθητών Και Οικοδομώντας πάνω σ' Αυτή

Οι μαθητές οποιασδήποτε τάξης σίγουρα θα είναι διαφορετικοί μεταξύ τους, τόσο ως προς το επίπεδο της γνωστικής τους ανάπτυξης όσο και ως προς τις γνώσεις τους.

Πως θα καταλάβετε αν οι μαθητές σας δυσκολεύονται στα μαθήματα τους, επειδή δεν έχουν ακόμα αναπτύξει τις κατάλληλες γνωστικές ικανότητες ή επειδή πολύ απλά δεν έχουν αποκτήσει τις βασικές γνώσεις;

Παρατηρήστε τους μαθητές σας προσεκτικά όσο εκείνοι προσπαθούν να λύσουν τα προβλήματα που τους έχετε δώσει και αναρωτηθείτε:

Τι είδους λογική εφαρμόζουν; Επικεντρώνονται μόνο σε μία πλευρά του προβλήματος; Περιπλανώνται από τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται τα δεδομένα;

Προτείνουν λύσεις χρησιμοποιώντας κάποιο σύστημα ή κάνοντας εικασίες και ξεχνούν τις λύσεις που έχουν ήδη δοκιμάσει;

Ρωτήστε τους μαθητές σας με ποιο τρόπο προσπάθησαν να λύσουν το πρόβλημα. Ακούστε τις στρατηγικές που ακολούθησαν. Ποιο είδος σκέψης κρύβεται πίσω από τα επανειλημμένα λάθη ή τα προβλήματα που παρουσιάζουν; Οι ίδιοι οι μαθητές αποτελούν την καλύτερη πηγή πληροφοριών για τις γνωστικές τους ικανότητες.

Οι μαθητές δεν πρέπει ούτε να βαριούνται από εργασίες που είναι πολύ απλές γι' αυτούς, αλλά ούτε και να μένουν πίσω επειδή δεν καταλαβαίνουν. Η έλλειψη ισορροπίας ανάμεσα σε αυτά πρέπει να είναι «η σωστή», ώστε να προάγεται η ανάπτυξη. Η δημιουργία καταστάσεων που οδηγούν σε σφάλματα μπορεί να βοηθήσει στη δημιουργία ενός υψηλού βαθμού ανισορροπίας.

Όταν οι μαθητές βιώνουν κάποια σύγκρουση ανάμεσα σ' αυτό που νομίζουν ότι θα συμβεί (ένα κομμάτι ξύλο θα πρέπει να βουλιάξει στο νερό, επειδή είναι μεγάλο) και σ' αυτό που πραγματικά συμβαίνει (επιπλέει!), τότε μπορεί να ξανασκεφθούν την κατάσταση, και έτσι ίσως να αναπτυχθούν καινούργιες γνώσεις.

Η οικοδόμηση της Γνώσης

Η πιο σημαντική άποψη του Piaget ήταν ότι τα ίδια τα άτομα *δομούν* τη δική τους ικανότητα κατανόησης και η μμάθηση είναι μια διαδικασία οικοδόμησης. Σε κάθε επίπεδο της γνωστικής ανάπτυξης, θα πρέπει οι μαθητές σας να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία της μάθησης. Όπως είπε ο ίδιος ο Piaget:

«Η γνώση δεν είναι ένα αντίγραφο της πραγματικότητας. Για να μάθουμε ένα αντικείμενο, δεν αρκεί απλώς να το κοιτάζουμε και να δημιουργήσουμε ένα νοητικό του αντίγραφο ή να το φανταστούμε».

Γνωρίζω ένα αντικείμενο σημαίνει το τροποποιώ, το μετατρέπω και κατανοώ τη διαδικασία αυτής της μετατροπής, και ως συνέπεια κατανοώ τον τρόπο με τον οποίο το αντικείμενο έχει κατασκευαστεί.

Αυτή η ενεργητική εμπειρία, ακόμα και στα πρώτα σχολικά επίπεδα, δε θα πρέπει να περιορίζεται στο χειρισμό των αντικειμένων. Θα πρέπει, επίσης, να επεκτείνεται στη νοητική επεξεργασία των ιδεών που προκύπτουν από τις εργασίες ή τα πειράματα στην τάξη.

Μετά από ένα μάθημα των κοινωνικών επιστημών σχετικά με τις διαφορετικές εργασίες, ένας εκπαιδευτικός της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να δείξει στους μαθητές του την εικόνα μιας γυναίκας και να τους ρωτήσει,

«Τι θα μπορούσε να είναι αυτό το άτομο;» Μετά από απαντήσεις όπως «δασκάλα», «γιατρός», «δικηγόρος», «πωλήτρια», ο δάσκαλος θα μπορούσε να προτείνει, «Τι λέτε, θα μπορούσε να είναι κόρη κάποιου ανθρώπου;»

Μπορεί να ακολουθήσουν απαντήσεις όπως «αδελφή», «μητέρα», «θεία» και «εγγονή». Αυτός ο τρόπος θα μπορούσε να βοηθήσει τα παιδιά να αλλάξουν τις διαστάσεις στην ταξινόμηση τους και να επικεντρωθούν σε μία άλλη πλευρά της κατάστασης.

Αλληλεπιδράσεις και γνωστική ανάπτυξη.

Όλοι οι μαθητές χρειάζεται να αλληλεπιδρούν με τους εκπαιδευτικούς τους και με τους συνομηλίκους τους, προκειμένου να ελέγξουν τον τρόπο σκέψης τους, να αμφισβητηθούν οι απόψεις τους, να λάβουν ανατροφοδότηση και να παρακολουθήσουν τον τρόπο με τον οποίο οι άλλοι λύνουν τα προβλήματα.

Η ανισορροπία, πολλές φορές, προκαλείται σχεδόν φυσικά όταν ο δάσκαλος ή κάποιος άλλος μαθητής προτείνει έναν καινούργιο τρόπο σκέψης για κάτι. Ως γενικός κανόνας, οι μαθητές θα πρέπει να δρουν, να χειρίζονται, να παρατηρούν και, στη συνέχεια, να μιλούν και/ ή να γράφουν (στο δάσκαλο ή ο ένας στον άλλον) γι'

αυτά που έχουν βιώσει. Οι συγκεκριμένες εμπειρίες προσφέρουν το πρωτογενές υλικό για τη σκέψη. Η επικοινωνία με τους άλλους ωθεί τους μαθητές να χρησιμοποιούν, να ελέγχουν και, μερικές φορές, να αλλάζουν τις ικανότητες της σκέψης τους.

Περιορισμοί της Θεωρίας του Piaget

Αν και οι περισσότεροι ψυχολόγοι συμφωνούν με τις οξυδερκείς περιγραφές του σχετικά με το πώς σκέφτονται τα παιδιά, πολλοί είναι εκείνοι που διαφωνούν με τις ερμηνείες του σχετικά με τους λόγους για τους οποίους η σκέψη αναπτύσσεται με τον τρόπο που αναπτύσσεται.

1. Το "Πρόβλημα" με τα Στάδια του Piaget

Για παράδειγμα, τα παιδιά μπορούν να καταλάβουν τη διατήρηση των αριθμών (ο αριθμός των κύβων μένει ο ίδιος ακόμα και όταν αλλάζουμε την τοποθέτησή τους) ένα με δύο χρόνια πριν μπορέσουν να κατανοήσουν τη διατήρηση του βάρους (μία μπάλα από πηλό δεν αλλάζει όταν την κάνουμε επίπεδη). Γιατί, λοιπόν, δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν την έννοια της διατήρησης με συνέπεια και σε όλες τις καταστάσεις;

2. Η υποτίμηση των Ικανοτήτων των Παιδιών.

Οι επικριτές της θεωρίας υποστηρίζουν ότι ο Piaget υποτίμησε τις γνωστικές ικανότητες των παιδιών, ιδιαίτερα των μικρών παιδιών. Τα προβλήματα που έδωσε στα μικρά παιδιά μπορεί να ήταν ιδιαίτερα δύσκολα και οι οδηγίες ιδιαίτερα ασαφείς. Τα παιδιά που συμμετείχαν στις έρευνές του μπορεί να είχαν καταλάβει περισσότερα από όσα μπόρεσαν να δείξουν στην προσπάθειά τους να λύσουν αυτά τα προβλήματα.

Αν τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας ασχολούνται με τρία ή τέσσερα μόνο αντικείμενα τη φορά, μπορούν να πουν ότι ο αριθμός των αντικειμένων παραμένει ο ίδιος, ακόμα και αν τα αντικείμενα είναι διάσπαρτα ή ενωμένα μεταξύ τους.

Με άλλα λόγια, μπορεί να γεννιόμαστε με ένα μεγαλύτερο απόθεμα γνωστικών εργαλείων από εκείνο που υποστήριξε ο Piaget.

Κάποιες βασικές έννοιες που κατανοούμε όπως η μονιμότητα των αντικειμένων ή η

έννοια του αριθμού, μπορεί να αποτελούν μέρος του αναπτυξιακού μας εξοπλισμού, έτοιμο να το χρησιμοποιήσουμε στη γνωστική μας ανάπτυξη.

Η θεωρία του Piaget δε μας εξηγεί πώς η απόδοση ακόμα και πολύ μικρών παιδιών σε ορισμένους τομείς στους οποίους έχουν αναπτύξει ένα ανώτερο επίπεδο γνώσεων και έχουν αποκτήσει ειδικότητα, είναι ιδιαίτερα υψηλή.

Ένα 9χρονο παιδί που είναι εξαιρετικός παίκτης στο σκάκι μπορεί να σκέφτεται με αφαιρετικό τρόπο όσον αφορά στις κινήσεις στο σκάκι, ενώ ένας αρχάριος παίκτης ,20 ετών μπορεί να χρειάζεται να καταφύγει σε πιο συγκεκριμένες στρατηγικές για να μπορεί να σχεδιάζει και να θυμάται τις κινήσεις

Οι έρευνες για τον Εγκέφαλο υποστηρίζουν τη θεωρία του Piaget

Ορισμένοι ψυχολόγοι θεωρούν ότι οι έρευνες για τον Εγκέφαλο υποστηρίζουν το μοντέλο του Piaget για τα στάδια της γνωστικής ανάπτυξης.

Ο Epstein παρατήρησε ότι υπάρχουν αλλαγές στις αναλογίες αύξησης του βάρους του εγκεφάλου και του μεγέθους του κρανίου και αλλαγές στην ηλεκτρική δραστηριότητα του εγκεφάλου μεταξύ της νηπιακής ηλικίας και της εφηβείας.

Αυτές οι αλλαγές συντελούνται περίπου ταυτόχρονα με τις μεταβάσεις ανάμεσα στα στάδια που περιέγραψε ο Piaget.

Η μετάβαση στις ανώτερες γνωστικές καταστάσεις έχει επίσης συνδεθεί με αλλαγές στον εγκέφαλο, όπως είναι η παραγωγή επιπλέον συναπτικών συνδέσεων (Byrnes & Fox, 1998). Συνεπώς, υπάρχουν ορισμένα στοιχεία νευρολογικής φύσεως που υποστηρίζουν τη θεωρία των σταδίων.

Γνωστική Ανάπτυξη και της Επεξεργασίας των Πληροφοριών.

Οι ερμηνείες αυτές εστιάζουν στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων επεξεργασίας των πληροφοριών των παιδιών όπως είναι η **προσοχή, η ικανότητα της μνήμης και οι στρατηγικές της μάθησης**. Ο Siegler το 1998 υποστήριξε ότι, καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, αναπτύσσουν προοδευτικά καλύτερους κανόνες και στρατηγικές για την επίλυση των προβλημάτων και για να σκέφτονται λογικά.

Οι καλοί μαθητές μπορούν να βοηθήσουν τους άλλους μαθητές να αναπτύξουν τις

ικανότητές της τυπικής τους σκέψης, δημιουργώντας γι' αυτούς καταστάσεις που προκαλούν τη σκέψη τους και αποκαλύπτουν τις αδυναμίες της λογικής τους.

Η προσέγγιση του Siegler ονομάζεται *αξιολόγηση του κανόνα* (rule assessment) επειδή εστιάζει στην κατανόηση, στην αμφισβήτηση και στην αλλαγή των κανόνων που οι μαθητές χρησιμοποιούν για να σκέφτονται.

Οι απόψεις του Vygotsky για τη γνωστική ανάπτυξη

Η κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση του Vygotsky

Ο Vygotsky ξεκίνησε το έργο του όταν μελετούσε τη διαδικασία της μάθησης και της ανάπτυξης του παιδιού για να βελτιώσει τη δική του διδασκαλία.

Ο Vygotsky πίστευε ότι οι ανθρώπινες δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα μέσα στο πολιτισμικό περιβάλλον του ατόμου και δεν μπορούν να κατανοηθούν έξω από αυτό

Οι διανοητικές μας δομές και διεργασίες μπορούν να ανιχνευθούν στις αλληλεπιδράσεις μας τους άλλους. Αυτές οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις είναι κάτι περισσότερο από απλές επιρροές στη γνωστική μας ανάπτυξη. Δημιουργούν πραγματικά τις γνωστικές μας δομές και τις διεργασίες της σκέψης μας.

Κάθε λειτουργία στο πλαίσιο της πολιτισμικής ανάπτυξης του παιδιού εμφανίζεται δύο φορές: αρχικά στο κοινωνικό επίπεδο και αργότερα στο ατομικό επίπεδο.

Οι ανώτερες διανοητικές διεργασίες διαμορφώνονται αρχικά μέσω της αλληλεπίδρασης μεταξύ των ανθρώπων, καθώς εκείνοι τις συνοικοδομούν κατά τη διάρκεια των κοινών τους δραστηριοτήτων. Στη συνέχεια το παιδί εσωτερικεύει τις διεργασίες αυτές και με τον τρόπο αυτό εκείνες γίνονται μέρος της γνωστικής του ανάπτυξης.

Παράδειγμα:

Ένα εξάχρονο παιδί έχει χάσει ένα παιχνίδι του και ζητάει από τον πατέρα του να το βοηθήσει. Ο πατέρας το ρωτάει που είδε για τελευταία φορά το παιχνίδι κι εκείνο απαντάει «Δε μπορώ να θυμηθώ». Ο πατέρας κάνει στο παιδί μια σειρά από ερωτήσεις – το είχες στο δωμάτιό σου; Έξω; Δίπλα; Σε κάθε ερώτηση η απάντηση

του παιδιού είναι «όχι». Όταν ο πατέρας ρωτάει «στο αυτοκίνητο;» το παιδί απαντάει «νομίζω» και πηγαίνει να βρει το παιχνίδι.

Ποιος θυμήθηκε; Η απάντηση, στην πραγματικότητα, δεν είναι ούτε ο πατέρας ούτε το παιδί, είναι και οι δύο μαζί. Η μνήμη και η επίλυση του προβλήματος συν-οικοδομήθηκαν – μεταξύ των ανθρώπων – στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης.

Όμως το παιδί μπορεί να έχει εσωτερικεύσει τις στρατηγικές που χρησιμοποιήθηκαν για να τις χρησιμοποιήσει ξανά την επόμενη φορά που θα χάσει κάτι. Έως κάποιο βαθμό, το παιδί θα μπορεί να λειτουργεί ανεξάρτητα για να λύσει αυτού του είδους τα προβλήματα.

Όπως και στη στρατηγική για την εύρεση του παιχνιδιού, οι ανώτερες λειτουργίες εμφανίζονται πρώτα ανάμεσα στο παιδί και σε έναν «δάσκαλο» πριν υπάρξουν μέσα στο παιδί.

Ο Vygotsky έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στα εργαλεία που συγκεκριμένες κουλτούρες προσφέρουν για την υποστήριξη της σκέψης καθώς και στην ιδέα ότι τα παιδιά χρησιμοποιούν τα εργαλεία που τους παρέχονται ,προκειμένου να οικοδομήσουν τη γνώση τους σχετικά με το υλικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Η Εφαρμογή της θεωρίας του Vygotsky στην Εκπαίδευση

Τα πολιτιστικά εργαλεία μπορούν να περάσουν από το ένα άτομο στο άλλο μέσω:

Της μιμητικής μάθησης (όπου ένα άτομο προσπαθεί να μιμηθεί ένα άλλο)

Της καθοδηγητικής μάθησης (όπου οι μαθητές εσωτερικεύουν τις οδηγίες του εκπαιδευτικού και τις χρησιμοποιούν για την ολοκλήρωση της εργασίας τους)

Της συνεργατικής μάθησης (όπου σε μία ομάδα συνομηλίκων τα άτομα συνεργάζονται και δουλεύουν ομαδικά, βοηθώντας το ένα το άλλο, και η μάθηση συντελείται στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής).

Σύμφωνα με τη θεωρία του Vygotsky, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να κάνουν περισσότερα πράγματα από το να διαμορφώνουν απλώς το περιβάλλον έτσι ώστε οι μαθητές να μπορούν να το ανακαλύψουν από μόνοι τους. Τα παιδιά δεν μπορούν και δε θα πρέπει να περιμένουμε από αυτά να επινοούν και να ανακαλύπτουν εκ νέου τη γνώση που ήδη διαθέτουν οι κουλτούρες τους.

Θα πρέπει να καθοδηγούνται και να υποβοηθούνται στη διαδικασία της μάθησης .Ο Vygotsky θεωρούσε ότι οι εκπαιδευτικοί, οι γονείς και οι άλλοι ενήλικοι παίζουν σημαντικό ρόλο στη μάθηση και την ανάπτυξη του παιδιού.

Βασική προϋπόθεση της υποβοηθούμενης μάθησης (assisted learning), και της καθοδηγούμενης συμμετοχής μέσα στην τάξη, είναι η *υποστήριξη* (scaffolding) του εκπαιδευτικού - να παρέχει πληροφορίες, να καθοδηγεί, να υπενθυμίζει και να ενθαρρύνει τους μαθητές του την κατάλληλη στιγμή και όσο απαιτείται, και στη συνέχεια να τους επιτρέπει να κάνουν όλο και περισσότερα πράγματα μόνοι τους.

Η Ζώνη της Επικείμενης Ανάπτυξης

Σύμφωνα με τον Vygotsky, σε οποιοδήποτε σημείο της ανάπτυξης υπάρχουν συγκεκριμένα προβλήματα που το παιδί βρίσκεται στο όριο για να μπορέσει να τα λύσει.

Το παιδί απλώς χρειάζεται κάποια δομή, κάποιες υποδείξεις και υπενθυμίσεις που θα το βοηθήσουν να θυμηθεί τις λεπτομέρειες ή τα βήματα που πρέπει να ακολουθήσει, που θα το ενθαρρύνουν να συνεχίσει την προσπάθειά του κ.λ.π.

Κάποια προβλήματα, βέβαια, είναι πέραν των ικανοτήτων του παιδιού, ακόμα και αν του έχουμε εξηγήσει λεπτομερώς το κάθε βήμα.

Ο Vygotsky όρισε τη **ζώνη της επικείμενης ανάπτυξης** ως την απόσταση μεταξύ του γνωστικού επιπέδου που το παιδί θεωρείται ότι κατέχει και του επιπέδου που μπορεί να φθάσει με την καθοδήγηση ενός ενήλικα ή με τη συνεργασία του με ένα πιο ικανό, στη συγκεκριμένη περίπτωση, συνομήλικό του παιδί.

Μέσα από τη ζώνη της επικείμενης ανάπτυξης (zone of proximal Development) το παιδί που δεν μπορεί από μόνο του να λύσει ένα πρόβλημα, μπορεί να το λύσει επιτυχώς με την καθοδήγηση ενός ενηλίκου ή με τη συνεργασία του με ένα πιο ικανό συνομήλικό του παιδί .

Τη «ζώνη της επικείμενης ανάπτυξης», ο Vygotsky την προσδιορίζει σε τρία επίπεδα:

1. *στο ατομικό επίπεδο* που αναφέραμε παραπάνω, που είναι η απόσταση μεταξύ των ικανοτήτων επίλυσης προβλημάτων, τις οποίες αναπτύσσει ο μαθητής, όταν δουλεύει μόνος του και των *ικανοτήτων εκείνων που για να τις αναπτύξει ο ίδιος παραπέρα, χρειάζεται την υποστηρικτική αλληλεπίδραση ή τη συνεργασία με πιο έμπειρα άτομα.*

2. στο επίπεδο του πολιτισμικού περιβάλλοντος του συγκεκριμένου ατόμου, η απόσταση δηλαδή ανάμεσα στην επιστημονική γνώση που παρέχεται από τους φορείς της αγωγής σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικοϊστορικό περιβάλλον - και ειδικότερα από το εκπαιδευτικό σύστημα - και σε εκείνη της καθημερινής εμπειρίας του ατόμου. Η εκπαίδευση πρέπει να παρέχει τις επιστημονικές έννοιες, έτσι ώστε το παιδί να τις κάνει κτήμα του και να τις συνθέτει με εκείνες της καθημερινής ζωής. Για να γίνει όμως αυτό χρειάζεται το σχολείο να δώσει περισσότερες ευκαιρίες για απόκτηση εμπειριών επιστημονικής σκέψης μέσα από κατάλληλα σχεδιασμένες δραστηριότητες.

3. στο ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο. Η Ζώνη της επικείμενης ανάπτυξης σ' αυτή την περίπτωση είναι η απόσταση μεταξύ των καθημερινών πράξεων του ατόμου και της νέας ιστορικής μορφής της κοινωνικής δραστηριότητας, που συντελείται από κοινού, με άλλους ή με το κοινωνικό σύνολο και προσφέρει λύση στα αδιέξοδα της καθημερινής δράσης.

Ο Ιδιωτικός (εγωκεντρικός) Λόγος και η Ζώνη της Επικείμενης Ανάπτυξης

Πολλές φορές, ένας ενήλικος βοηθάει ένα παιδί να λύσει κάποιο πρόβλημα και να φέρει εις πέρας μια εργασία, καθοδηγώντας το προφορικά.

Αυτή η υποστήριξη μπορεί σταδιακά να μειωθεί, καθώς το παιδί αναλαμβάνει το ίδιο την καθοδήγηση του εαυτού του, αρχικά μέσω του εγωκεντρικού λόγου και, στη συνέχεια, μέσω του εσωτερικού λόγου.

Ας μεταφερθούμε σε μια μελλοντική μέρα της ζωής αυτού του παιδιού και ας ακούσουμε τις σκέψεις του μέσω των οποίων διαπιστώνει ότι έχει χάσει το βιβλίο του:

«Πού είναι το βιβλίο των μαθηματικών μου; Το χρησιμοποίησα στην τάξη. Το έβαλα μέσα στην τσάντα μου μετά το μάθημα. Η τσάντα μου έπεσε στο λεωφορείο. Ο Νίκος κλώτσησε τα πράγματά μου, άρα ίσως ... »

Το παιδί τώρα μπορεί να σκεφθεί συστηματικά πώς έχασε το βιβλίο, χωρίς να έχει τη βοήθεια κανενός.

Η Μάθηση και η Διδασκαλία σύμφωνα με τον Vygotsky

Οι εκπαιδευτικοί κατά τον Vygotsky μπορούν να διευκολύνουν τη διαδικασία της μάθησης προσαρμόζοντας στο υφιστάμενο επίπεδο γνώσης των μαθητών τους το εκπαιδευτικό υλικό ή τα προβλήματα, επιδεικνύοντας οι ίδιοι δεξιότητες ή διεργασίες σκέψης, καθοδηγώντας τους μαθητές στα διάφορα βήματα επίλυσης ενός πολύπλοκου προβλήματος, επιλύοντας οι ίδιοι ένα μέρος του προβλήματος (για παράδειγμα, οι μαθητές μπορούν να φτιάξουν μία εξίσωση και ο δάσκαλος να κάνει τις πράξεις, ή το αντίστροφο), προσφέροντας λεπτομερή ανατροφοδότηση και επιτρέποντας τις διορθώσεις, ή κάνοντας ερωτήσεις που εστιάζουν ξανά την προσοχή των μαθητών.

Οι συνθήκες διδασκαλίας των μαθητών θα πρέπει να είναι τέτοιες ώστε να πρέπει οι ίδιοι να φτάσουν στο στάδιο της κατανόησης, έχοντας όμως στη διάθεσή τους **τη στήριξη των άλλων μαθητών ή του δασκάλου**.

Μερικές φορές, ο καλύτερος δάσκαλος είναι ένας άλλος μαθητής που μόλις κατάφερε να καταλάβει το πρόβλημα, επειδή ο συγκεκριμένος μαθητής ενδεχομένως λειτουργεί στη ζώνη της επικείμενης ανάπτυξης του εκπαιδευόμενου.

Οι μαθητές θα πρέπει να **καθοδηγούνται** και μέσω **της συνεργασίας** με τους άλλους μαθητές, δηλαδή θα πρέπει να υπάρχουν ευκαιρίες για συνεργατική μάθηση.

Το να βάλουμε ένα μαθητή να εργαστεί μαζί με έναν άλλο μαθητή ο οποίος είναι λίγο καλύτερος από αυτόν στη συγκεκριμένη δραστηριότητα, θα ήταν επίσης μια καλή ιδέα.

Επιπλέον, οι μαθητές θα πρέπει να ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν τη γλώσσα για να οργανώνουν τη σκέψη τους και να εκφράζονται σχετικά μ' αυτό που προσπαθούν να επιτύχουν.

Ο διάλογος και η **συζήτηση** είναι σημαντικοί δρόμοι που οδηγούν στη μάθηση.

Οι συνθήκες διδασκαλίας των μαθητών θα πρέπει να είναι τέτοιες ώστε να φτάνουν οι ίδιοι στο στάδιο της κατανόησης, έχοντας, όμως, στη διάθεσή τους τη στήριξη των άλλων μαθητών ή του δασκάλου.

Σύμφωνα με τον Vygotsky, το μεγαλύτερο μέρος της μάθησης των παιδιών υποβοηθείται ή επιτυγχάνεται με τη μεσολάβηση των δασκάλων και των εργαλείων που βρίσκονται στο περιβάλλον τους.

Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της καθοδήγησης μεταβιβάζεται στα παιδιά μέσω της γλώσσας.

Διαφορές ανάμεσα στις Θεωρίες του Piaget και του Vygotsky για τον Εγωκεντρικό ή Ιδιωτικό Λόγο		
	Piaget	Vygotsky
Αναπτυξιακή Σπουδαιότητα	Αντιπροσωπεύει μια ανικανότητα του παιδιού να λαμβάνει υπόψη του την άποψη του άλλου και να συμμετέχει σε μια αμοιβαία επικοινωνία.	Αντιπροσωπεύει την εξωτερικευμένη σκέψη: η λειτουργία του είναι η επικοινωνία του παιδιού με τον εαυτό του με σκοπό τη αυτοκαθοδήγηση.
Σχέση με την πορεία της ανάπτυξης	Μειώνεται με την ηλικία.	Αυξάνει στις μικρότερες ηλικίες και στη συνέχεια ο λόγος από ακουστός μετατρέπεται σταδιακά σε εσωτερική σκέψη.
Σχέση με τον κοινωνικό λόγο	Αρνητική: τα λιγότερο κοινωνικά και γνωστικά ώριμα παιδιά χρησιμοποιούν τον εγωκεντρικό λόγο περισσότερο.	Θετική: ο ιδιωτικός λόγος αναπτύσσεται μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης με τους άλλους.
Σχέση με το πλαίσιο της εργασίας	—	Αυξάνει ανάλογα με τη δυσκολία της εργασίας. Ο ιδιωτικός λόγος εξυπηρετεί μια χρήσιμη λειτουργία αυτοκαθοδήγησης σε περιπτώσεις όπου το άτομο χρειάζεται να καταβάλει μεγαλύτερη γνωστική προσπάθεια, για να φτάσει σε μια λύση.

Συγκρίνοντας τις απόψεις του Vygotsky και του Piaget για τη γνωστική ανάπτυξη

Ο **Piaget** όρισε την *ανάπτυξη* ως την ενεργή οικοδόμηση της γνώσης και τη *μάθηση* ως τον παθητικό σχηματισμό των συνειρμών.

Ενδιαφερόταν για την οικοδόμηση της γνώσης και πίστευε ότι η γνωστική ανάπτυξη πρέπει να προηγείται της μάθησης – το παιδί πρέπει να είναι γνωστικά «έτοιμο» για να μάθει.

Ο ίδιος είπε ότι «η μάθηση είναι υποδεέστερη της ανάπτυξης και όχι το αντίθετο». Οι μαθητές μπορούν να απομνημονεύουν, για παράδειγμα ότι η Γενεύη είναι στην Ελβετία, αλλά συνεχίζουν να επιμένουν ότι δεν μπορούν ταυτόχρονα να είναι από την Γενεύη και από την Ελβετία.

Η πραγματική κατανόηση συντελείται μόνο όταν το παιδί έχει αναπτύξει την ικανότητα να μπορεί να συμπεριλαμβάνει μία κατηγορία σε μία άλλη (class inclusion).

Αντίθετα, ο **Vygotsky** πίστευε ότι η *μάθηση είναι μία ενεργή διεργασία* που για να συντελεστεί δεν χρειάζεται να περιμένουμε πότε τα παιδιά θα είναι έτοιμα.

Στην πραγματικότητα, «η σωστά οργανωμένη μάθηση οδηγεί στη διανοητική ανάπτυξη και θέτει σε λειτουργία ποικίλες αναπτυξιακές διεργασίες που θα ήταν αδύνατο να λειτουργήσουν χωρίς τη μάθηση».

Ο ίδιος πίστευε ότι η *μάθηση είναι ένα εργαλείο που βοηθάει στην ανάπτυξη* – η μάθηση οδηγεί την ανάπτυξη σε ανώτερα επίπεδα και η *κοινωνική αλληλεπίδραση* είναι το κλειδί στη μάθηση.

Η Γλωσσική ανάπτυξη

Οι σύγχρονες έρευνες πάνω στην απόκτηση της γλώσσας σημαδεύτηκαν από μια μεγάλη διαμάχη ανάμεσα στη συμπεριφοριστική σχολή του Skinner και στη δομική ψυχολογολογική σχολή του Chomsky

Ο Chomsky υποστήριζε ότι η γλώσσα είναι μια έμφυτη - κληρονομική ικανότητα ενώ ο Skinner υποστήριζε ότι η γλώσσα αποτελεί προϊόν μάθησης.

Βασικά στοιχεία της θεωρίας του Skinner

Κατά τη διάρκεια του ψελλίσματος τα βρέφη παράγουν κάθε φώνημα που υπάρχει σε κάθε ανθρώπινη γλώσσα.

Το φώνημα είναι η μικρότερη βασική διακριτή μονάδα ήχου. Οι γονείς ενισχύουν κάποια φωνήματα που μοιάζουν να ανήκουν στη δική τους γλώσσα.

Ο συνδυασμός διαφορετικών φωνημάτων παράγει τα μορφήματα που ακούγονται σαν λέξεις. Οι γονείς επιδοκιμάζουν αυτή τη συμπεριφορά και οι αρχικά τυχαίοι ήχοι γίνονται σταδιακά λέξεις.

Κριτική

Εάν το παιδί δοκίμαζε να παράγει κάθε πιθανό συνδυασμό ήχων μέσα από την δοκιμή και την πλάνη, πώς δικαιολογείται ότι ένα παιδί δύο ετών έχει αποκτήσει τόσο εκτενές λεξιλόγιο;

Βασικά στοιχεία της θεωρίας του Noam Chomsky

Το παιδί δεν συντάσσει τις λέξεις τυχαία αλλά με βάση κάποιους δομικούς κανόνες.

Η ικανότητα αυτή του παιδιού έχει βιολογική βάση.

Οι ανθρώπινες γλώσσες διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την επιφανειακή δομή, αλλά αποτελούν διαφορετικές όψεις μιας καθολικής γλωσσικής δομής που το παιδί πρέπει να ανακαλύψει.

Η απόκτηση της γλώσσας γίνεται στη βάση κάποιου έμφυτου προγράμματος.

Η απόκτηση της γλώσσας έχει βιολογική βάση.

Η λειτουργία της γενετικά προγραμματισμένης ικανότητας του επιτρέπει να ανακαλύπτει τη βαθιά δομή της γλώσσας.

Τα θεμελιακά στοιχεία της βαθιάς δομής της γλώσσας είναι κοινά σε όλες τις γλώσσες. Αυτό το επιτυγχάνει με έναν έμφυτο μηχανισμό που ονομάζεται μηχανισμός γλωσσικής απόκτησης, που επιτρέπει στο παιδί να αποκωδικοποιεί τον προφορικό λόγο που ακούει και να ανακαλύπτει τις βασικές αρχές και τους κανόνες της γλώσσας.

Οι βασικές συντακτικές δομές είναι κοινές σε όλες τις γλώσσες (ουσιαστικά, ρήματα, υποκείμενο, αντικείμενο).

Κριτική

Οι έρευνες του ,έγιναν σε ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, οι οποίες έχουν κοινή γλωσσολογική καταγωγή. Το παιδί έχει την έμφυτη ικανότητα να αποκωδικοποιεί τη γλώσσα, χωρίς να προηγηθεί καμιά διδασκαλία.

Έρευνες από άλλους επιστήμονες δεν επιβεβαίωσαν τα δικά του ευρήματα .

Σε γενικές γραμμές

Ο Skinner υπαινισσόταν ότι η γλώσσα είναι απλώς μια «γλωσσική συμπεριφορά» που διαμορφώνεται από τις αντιδράσεις των γονέων.

Ο Chomsky υποστήριζε ότι γενικά ,η γονική αλληλεπίδραση δε συσχετίζεται διόλου με αυτή τη διαδικασία.

Μια συμβιβαστική θέση είναι η άποψη ότι το παιδί μπορεί πράγματι να διαθέτει ένα έμφυτο σύστημα απόκτησης της γλώσσας, αλλά αυτό το σύστημα ενεργοποιείται μόνο μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση.

Οι απόψεις του Bruner

Η γλώσσα είναι ένα από τα πιο σημαντικά εργαλεία της σκέψης που διαθέτει το παιδί. Η χρήση της γλώσσας μας επιτρέπει να κατηγοριοποιούμε και να ομαδοποιούμε τα διαφορετικά κομμάτια της εμπειρίας μας, π.χ. δεν αντιμετωπίζουμε κάθε ζώο χωριστά αλλά τα ταξινομούμε κάτω από τη γλωσσική έννοια «ζώο».

Η χρήση της γλώσσας κατά τον Bruner μας επιτρέπει: **α)** να χρησιμοποιούμε τις πληροφορίες που διαθέτουμε με πιο ευέλικτο τρόπο, **β)** να οργανώνουμε ιεραρχικά έννοιες και όρους και **γ)** να δημιουργούμε ένα πλαίσιο για τη σκέψη και τη λύση των προβλημάτων.

Οι ευέλικτες ιδιότητες της γλώσσας επηρεάζουν άμεσα τη γνωστική οργάνωση και γι' αυτό είναι στενά συνδεδεμένες με τη σκέψη μας.

Η γλώσσα δεν αντανακλά μόνο τη σκέψη, αλλά και τη διαμορφώνει.

Ο Bruner υποστήριζε ότι η γνωστική ανάπτυξη του παιδιού συνδέεται στενά με την ανάπτυξη τριών τρόπων αναπαράστασης:

α) τον πραξιακό όπου η αναπαράσταση γίνεται μέσω της εμπειρίας

β) τον εικονιστικό όπου η αναπαράσταση της πραγματικότητας γίνεται μέσω εσωτερικών νοητικών εικόνων και

γ) τον συμβολικό όπου η αναπαράσταση της πραγματικότητας συντελείται με τη χρήση συμβόλων.

Αυτές οι μορφές αναπαράστασης αναπτύσσονται άμεσα ως αντίδραση στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος και επιταχύνουν ή διευκολύνουν τη γνωστική ανάπτυξη. Αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα μπορεί να αυξήσει και να διευρύνει την ικανότητα του παιδιού να σκέφτεται.

Η άποψη του Piaget για τη γλώσσα

Η γλώσσα αποτελεί κατά τον Piaget έναν από τους πιθανούς τρόπους με τους οποίους το παιδί μπορεί να αναπαραστήσει τη γνώση. Ένα παιδί μαθαίνει να μιλάει μόνο όταν η γνωστική του ανάπτυξη έχει φθάσει σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο. Καθώς το παιδί ωριμάζει, η γλώσσα του γίνεται πιο σύνθετη επειδή οι βαθύτερες διεργασίες της σκέψης γίνονται περισσότερο πολύπλοκες. Η χρήση της εγωκεντρικής ομιλίας υποδηλώνει την ύπαρξη εγωκεντρικής σκέψης. Αυτό σημαίνει ότι το παιδί χρησιμοποιεί αρχικά την ομιλία περισσότερο για να εκφράσει τις σκέψεις του παρά για να επικοινωνήσει με τους άλλους ανθρώπους.

Η άποψη του Vygotsky για τη γλώσσα

Ο ρόλος της γλώσσας

Η γλώσσα είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη γνωστική ανάπτυξη. Ο Vygotsky τόνισε ότι η συγκεκριμένη ικανότητα του ανθρώπου να εκφράζεται μέσω της γλώσσας δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να εξασφαλίσουν βοηθητικά εργαλεία για την ολοκλήρωση δύσκολων εργασιών, τον έλεγχο παρορμητικών πράξεων, το σχεδιασμό της επίλυσης ενός προβλήματος και την απόκτηση αυτοελέγχου και αυτοκυριαρχίας.

Ο Vygotsky έδωσε έμφαση στο ρόλο της γλώσσας στη γνωστική ανάπτυξη. Πίστευε ότι η γλώσσα με τη μορφή του ιδιωτικού – εγωκεντρικού λόγου (το να μιλάει το άτομο στον εαυτό του) καθοδηγεί τη γνωστική ανάπτυξη.

Επειδή ο ιδιωτικός λόγος βοηθάει τους μαθητές να καθοδηγούν τη σκέψη τους, είναι χρήσιμο ο εκπαιδευτικός να επιτρέπει ακόμα και να ενθαρρύνει τους μαθητές του να

χρησιμοποιούν τον ιδιωτικό / εγωκεντρικό λόγο. Το να επιμένει ο εκπαιδευτικός να κάνουν απόλυτη ησυχία, όταν προσπαθούν να λύσουν δύσκολα προβλήματα μπορεί να κάνει την εργασία ακόμα πιο δύσκολη γι' αυτούς.

Όταν ο θόρυβος (το μουρμούρισμα) αυξάνει σημαίνει ότι οι μαθητές χρειάζονται βοήθεια. Η προσέγγιση της γνωστικής αυτοκαθοδήγησης διδάσκει στα παιδιά να μιλούν στον εαυτό τους, προκειμένου να καθοδηγήσουν την διαδικασία της μάθησης.

Η σχέση γλώσσας και σκέψης

Υπάρχουν τρεις κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις για την **αναπτυξιακή σχέση γλώσσας και σκέψης**.

Ο Piaget (1959) υποστηρίζει ότι η σκέψη προηγείται της γλώσσας και ότι η γλώσσα του παιδιού αντανακλά το επίπεδο της γνωστικής του ανάπτυξης.

Ο Bruner (1957) υποστήριξε ότι η γλώσσα αποτελεί ένα εργαλείο που επιταχύνει τη σκέψη.

Ο Vygotsky (1962) υποστήριξε ότι η γλώσσα και η σκέψη αναπτύσσονται χωριστά στην αρχή και έπειτα συγχωνεύονται και αναπτύσσονται μαζί καθώς το παιδί αποκτά περισσότερες κοινωνικές εμπειρίες και αντιλήψεις.

Η άποψη του Vygotsky

Ο Vygotsky υποστήριξε ότι η γλώσσα έχει τελείως διαφορετική προέλευση από τη σκέψη. Η γλώσσα είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο ενώ η σκέψη είναι ένα γνωστικό φαινόμενο που έχει να κάνει με το πώς το παιδί κατανοεί τον κόσμο του.

Τα παιδιά αρχίζουν να σκέφτονται χωρίς ακόμη να μπορούν να μιλήσουν (προ-γλωσσική σκέψη). Το βάβισμα του βρέφους διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά της συζήτησης, εκτός από λέξεις με σημασία. Αυτή είναι η προ-νοητική γλώσσα.

Οι ρυθμοί και το περιεχόμενο της νοητικής ανάπτυξης του ατόμου εξαρτώνται από τη διαμεσολαβητική υποστήριξη των συνανθρώπων του και όχι μόνο από το βιολογικό του ωρίμασμα.

Υποστήριξε επίσης ότι ο λόγος των μικρών παιδιών είναι εγωκεντρικός, με την έννοια ότι το παιδί μιλά για ότι έχει στο μυαλό του, χωρίς να λαμβάνει υπόψη αν αυτά που λέει γίνονται κατανοητά από τους άλλους.

Ο εγωκεντρικός λόγος είναι το αποτέλεσμα της ανικανότητας του παιδιού να κάνει σαφή διάκριση ανάμεσα στις δύο διαφορετικές λειτουργίες της γλώσσας (την εσωτερική και την εξωτερική).

Ο εσωτερικός λόγος έχει διαφορετική σύνταξη και διαφορετική χρήση των λέξεων από τον κοινωνικό λόγο.

Ο εσωτερικός λόγος αποτελεί μια δομή που γεφυρώνει την ίδια τη σκέψη με τις σημασιολογικές πλευρές της γλώσσας.

Η εξωτερική, κοινωνική χρήση της γλώσσας γίνεται περισσότερο διακριτή καθώς το παιδί αποκτά σταδιακά μια πιο σαφή αντίληψη των αποδεκτών κοινωνικών εννοιών των λέξεων και μαθαίνει να ομαδοποιεί τις εμπειρίες του σε σημασιολογικές κατηγορίες.

Ο ρόλος της κουλτούρας στη γλωσσική ανάπτυξη

Κάθε κουλτούρα προσπαθεί να εμπλέξει τα παιδιά σε δραστηριότητες, ώστε τελικά να κατακτήσουν τη γλώσσα.

Μέσω του προφορικού λόγου το νήπιο συμμετέχει ως δέκτης, ακροατής και ομιλητής αναπτύσσοντας μια σειρά από δεξιότητες και γνώσεις που του δίνουν τη δυνατότητα να επικοινωνεί με τους πολιτιστικά προτιμώμενους τρόπους και τελικά να εξελιχθεί σε ικανό ομιλητή.

Κοινωνιοπολιτισμικές επιδράσεις στη γλωσσική ανάπτυξη

Η μητέρα στη Δύση προσπαθεί να «αφυπνίσει» το παιδί αλληλεπιδρώντας πρόσωπο με πρόσωπο. Η μητέρα στην Κένυα θέλει το παιδί ήρεμο κάθε στιγμή. Η Αμερικανίδα μητέρα ανταποκρίνεται περισσότερο όταν το παιδί της στρέφεται προς τα φυσικά αντικείμενα. Η Γιαπωνέζα εκτιμά περισσότερο την εξάρτηση του παιδιού από την ίδια.

Στις δυτικές κοινωνίες η κατάκτηση της λεκτικής επικοινωνίας γίνεται με την πλήρη υποστήριξη της μητέρας και των ενηλίκων. Η μητέρα κοιτά το παιδί στα μάτια και το θεωρεί συνομιλητή. Η μητέρα ή ο ενήλικος υιοθετεί την οπτική γωνία του παιδιού.

Το παιδί αποτελεί το «κέντρο» του κόσμου. Ο λόγος προσαρμόζεται στο παιδί (παιδιάστικός).

Ο λόγος είναι γεμάτος υπερβολές: επιβραδύνσεις, απλοποιήσεις, επαναλήψεις με στόχο να γίνει πιο εύκολα αντιληπτός από το παιδί.

Σε μη δυτικές κοινωνίες όπου η ζωή είναι κοινοβιακή, π.χ. στη Ν. Γουϊνέα:

Τα βρέφη δεν αντιμετωπίζονται ως επικοινωνιακοί εταίροι.

Οι μητέρες δεν τα κοιτούν στα μάτια (είναι μαγεία).

Οι ενήλικοι δε διαμορφώνουν τα πάντα στα μέτρα τους.

Δεν χρησιμοποιούν ιδιαίτερο λόγο και δεν απευθύνονται και πολύ στα βρέφη πριν τους 18 μήνες.

Η μητέρα μιλάει για λογαριασμό του παιδιού της.

Οι ενήλικοι δεν προσπαθούν να ερμηνεύσουν αυτά που λέει το παιδί, αλλά το ρωτούν για να γίνει πιο συγκεκριμένο.

Ταυτότητα φύλου

Η Τυποποίηση του Κοινωνικού Φύλου

Η τυποποίηση του κοινωνικού φύλου έχει ήδη ξεκινήσει κατά την πρώιμη παιδική ηλικία. Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αποκτούν μια ευρεία ποικιλία στερεοτυπικών πεποιθήσεων για το κοινωνικό φύλο, οι οποίες λειτουργούν ως καθολικοί κανόνες αντί ως ευέλικτες κατευθυντήριες γραμμές για τη συμπεριφορά.

Οι προγεννητικές ορμόνες συνεισφέρουν στο υψηλότερο επίπεδο δραστηριότητας και στο περισσότερο θορυβώδες παιχνίδι των αγοριών, και στην προτίμηση των παιδιών να παίζουν με παιδιά του ίδιου φύλου. Όμως οι γονείς, τα μεγαλύτερα αδέρφια του ίδιου φύλου, οι δάσκαλοι, οι συνομήλικοι, και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον ενθαρρύνουν πολλές τυποποιημένες σε σχέση με το κοινωνικό φύλο αντιδράσεις. Οι γονείς ασκούν στους γιους μεγαλύτερη πίεση για συμμόρφωση με το ρόλο του κοινωνικού φύλου, και τα αγόρια είναι περισσότερο τυποποιημένα όσον αφορά στο φύλο από ό,τι τα κορίτσια.

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, τα παιδιά προσχολικής ηλικίας μαθαίνουν για πρώτη φορά τις τυποποιημένες για το κοινωνικό φύλο αντιδράσεις μέσα από τη μίμηση προτύπων και την ενίσχυση, και έπειτα τις οργανώνουν σε ιδέες για τον εαυτό τους που συνδέονται με το φύλο. Η γνωστική-εξελικτική θεωρία υποστηρίζει ότι, πριν τα παιδιά αναπτύξουν συμπεριφορά τυποποιημένη για το

κοινωνικό φύλο, πρέπει να κατακτηθεί η έννοια της **μονιμότητας του φύλου**. Ωστόσο, η συμπεριφορά που συνδέεται με ρόλους του κοινωνικού φύλου μαθαίνεται πολύ καιρό πριν τη μονιμότητα του φύλου.

Η **θεωρία των σχημάτων φύλου** συνδυάζει γνωρίσματα της προσέγγισης της κοινωνικής μάθησης και της γνωστικής-εξελικτικής προσέγγισης. Καθώς τα παιδιά αποκτούν στερεοτυπικές σε σχέση με το κοινωνικό φύλο προτιμήσεις και συμπεριφορές, σχηματίζουν αρσενικές και θηλυκές κατηγορίες, ή σχήματα φύλου, που εφαρμόζουν στον εαυτό τους και στον κόσμο τους.

Σε πολλούς πολιτισμούς, τα μικρά παιδιά δεν έχουν πρόσβαση σε βασικές βιολογικές γνώσεις για το φύλο επειδή σπάνια βλέπουν μέλη του άλλου φύλου γυμνά. Όμως το να δίνονται στα παιδιά προσχολικής ηλικίας πληροφορίες σχετικά με τις διαφορές των γεννητικών οργάνων δεν έχει ως αποτέλεσμα την κατανόηση της μονιμότητας του φύλου. Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που διαθέτουν αυτή τη γνώση συνήθως λένε ότι η αλλαγή των ρούχων μιας κούκλας δεν θα αλλάξει το φύλο της, όταν όμως τους ζητείται να δικαιολογήσουν την απάντησή τους, δεν αναφέρονται στο φύλο ως μια έμφυτη, αμετάβλητη ιδιότητα των ανθρώπων (Szkrybalo & Ruble, 1999). Αυτό υποδηλώνει ότι η γνωστική ανωριμότητα, και όχι η κοινωνική εμπειρία, είναι υπεύθυνη για τη δυσκολία των μικρών παιδιών να κατανοήσουν τη μονιμότητα του βιολογικού φύλου.

Η ανατροφή των παιδιών

Στυλ Ανατροφής των Παιδιών

Τα **στυλ ανατροφής των παιδιών** είναι συνδυασμοί γονικών συμπεριφορών που προκύπτουν σε μια ευρεία ποικιλία καταστάσεων, δημιουργώντας ένα μόνιμο κλίμα ανατροφής των παιδιών. Σε μια σειρά μελετών που αποτελεί ορόσημο, η Diana Baumrind συγκέντρωσε πληροφορίες πάνω στην ανατροφή των παιδιών παρακολουθώντας γονείς να αλληλεπιδρούν με τα παιδιά τους προσχολικής ηλικίας (Baumrind, 1971). Τα ευρήματά της, και εκείνα άλλων που έχουν επεκτείνει το έργο της, αποκαλύπτουν τρία γνωρίσματα που διαφοροποιούν ένα αποτελεσματικό στυλ από τα λιγότερο αποτελεσματικά στυλ γονικής συμπεριφορά και συγκεκριμένα:

α) αποδοχή και συναισθηματική εμπλοκή, 2) έλεγχος, 3) παροχή αυτονομίας (Gray & Steinberg, 1999· Hart, Newell, & Olsen, 2003).

Χαρακτηριστικά των Στυλ Ανατροφής των Παιδιών

ΣΤΥΛ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ	ΑΠΟΔΟΧΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΕΜΠΛΟΚΗ	ΕΛΕΓΧΟΣ	ΠΑΡΟΧΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ
Υποστηρικτικό	Ο γονέας είναι ζεστός, δείχνει ανταπόκριση, είναι περιποιητικός και ευαίσθητος απέναντι στις ανάγκες του παιδιού.	Ασκεί σταθερό, λογικό έλεγχο, επιμένει για ώριμη συμπεριφορά και αναφέρει τους λόγους για τις προσδοκίες του.	Επιτρέπει στο παιδί να παίρνει αποφάσεις ανάλογα με την ετοιμότητά του. Ενθαρρύνει το παιδί να εκφράζει σκέψεις, συναισθήματα και επιθυμίες. Όταν ο γονέας και το παιδί διαφωνούν, ο γονέας επιδίδεται σε λήψη αποφάσεων από κοινού όταν αυτό είναι δυνατόν.
Αυταρχικό	Ο γονέας είναι απορριπτικός και συχνά υποβιβάζει το παιδί.	Επιδίδεται σε πειθναγκαστικό έλεγχο της συμπεριφοράς: έχει υπερβολικές απαιτήσεις για ώριμη συμπεριφορά, χρησιμοποιεί τον εξαναγκασμό και την τιμωρία. Συχνά χρησιμοποιεί ψυχολογικό έλεγχο, αποσύροντας τη αγάπη και καταπατώντας την ατομικότητα του παιδιού.	Παίρνει αποφάσεις για λογαριασμό του παιδιού. Σπάνια ακούει την άποψη του παιδιού.
Επιτρεπτικό	Οι επιτρεπτικοί γονείς είναι είτε υπερβολικά ενδοτικοί είτε απρόσεκτοι και, επομένως, επιδίδονται σε μικρό έλεγχο της συμπεριφοράς.	Έχει λίγες απαιτήσεις ή καμία απαίτηση.	Αντί να παρέχουν σταδιακά αυτονομία, επιτρέπουν στα παιδιά να παίρνουν πολλές αποφάσεις μόνα τους σε μια ηλικία που δεν είναι ακόμα ικανά να το κάνουν.
Συναισθηματικά αδιάφορο	Ο γονέας είναι συναισθηματικά αποστασιοποιημένος και αποσυρμένος.	Έχει λίγες απαιτήσεις ή καμία απαίτηση.	Εμφανίζει γενική αδιαφορία απέναντι σε ζητήματα αυτονομίας

Το **υποστηρικτικό στυλ ανατροφής των παιδιών** είναι η πιο επιτυχημένη προσέγγιση.

Σε όλη τη διάρκεια της παιδικής και της εφηβικής ηλικίας, η υποστηρικτική γονεϊκότητα συνδέεται με αισιόδοξη διάθεση, αυτοέλεγχο, επιμονή στα έργα, σχολική επίτευξη, συνεργατικότητα, υψηλή αυτοεκτίμηση, ανταπόκριση στις απόψεις των γονιών, κοινωνική και ηθική ωριμότητα, και καλή σχολική επίδοση.

Τα παιδιά **αυταρχικών γονιών** είναι ανήσυχα, θλιμμένα, με χαμηλή αυτοεκτίμηση και μικρή αυτοδυναμία. Όταν απογοητεύονται, τείνουν να αντιδρούν με εχθρικότητα και, όπως οι γονείς τους, καταφεύγουν στον εξαναγκασμό όταν δεν γίνεται αυτό που θέλουν. Τα αγόρια, ιδιαίτερα, παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά απείθειας και επιθετικότητας.

Τα παιδιά με επιτρεπτικούς γονείς τείνουν να είναι παρορμητικά, ανυπάκουα και επαναστατικά. Συγκριτικά με τα παιδιά των οποίων οι γονείς ασκούν περισσότερο έλεγχο της συμπεριφοράς, τα παιδιά αυτά είναι επίσης υπερβολικά απαιτητικά και εξαρτημένα από τους ενήλικες, και παρουσιάζουν μικρότερη επιμονή χαμηλότερη σχολική επίτευξη και μεγαλύτερη αντικοινωνική συμπεριφορά.

Το **συναισθηματικά αδιάφορο στυλ ανατροφής** στην ακραία του μορφή αποτελεί μια μορφή παιδικής κακομεταχείρισης που ονομάζεται *παραμέληση*. Ειδικά όταν ξεκινά νωρίς, διαταράσσει ουσιαστικά όλες τις πτυχές της ανάπτυξης. Ακόμα και με μια λιγότερο ακραία έλλειψη συναισθηματικής εμπλοκής των γονιών, τα παιδιά και οι έφηβοι παρουσιάζουν πολλά προβλήματα μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται η ανεπαρκής συναισθηματική αυτορρύθμιση, οι δυσκολίες στη σχολική επίτευξη, και η αντικοινωνική συμπεριφορά.

Πολιτισμικές Διαφορές

Παρόλο που η υποστηρικτική γονεϊκότητα έχει ευρείες ωφέλειες, οι γονείς από εθνοτικές μειονότητες συχνά έχουν ξεχωριστές πεποιθήσεις και πρακτικές ανατροφής των παιδιών οι οποίες αντικατοπτρίζουν τις πολιτισμικές τους αξίες και το οικογενειακό τους πλαίσιο. Για παράδειγμα: Συγκριτικά με τους Δυτικούς γονείς, οι Κινέζοι γονείς περιγράφουν τη γονεϊκότητά τους ως λιγότερο ζεστή και περισσότερο ελεγκτική. Οι Κινέζοι γονείς μπορεί να μοιάζουν λιγότερο ζεστοί από τους Δυτικούς γονείς επειδή συγκρατούν τον έπαινο, γιατί πιστεύουν ότι αυτός έχει ως αποτέλεσμα να αυξήσει την αυταρέσκεια και να μειώσει την κινητοποίηση. Ο μεγάλος έλεγχος

αντικατοπτρίζει την κουμφουκιανιστική πίστη στην αυστηρή πειθαρχία, στο σεβασμό για τους γηραιότερους και στην κοινωνικά επιθυμητή συμπεριφορά στοιχεία που διδάσκονται από βαθιά συναισθηματικά εμπλεκόμενους γονείς. Όταν οι πρακτικές αυτές γίνονται υπερβολικές δημιουργώντας ένα αυταρχικό στυλ με μεγάλο ψυχολογικό ή πειθαναγκαστικό έλεγχο, τα παιδιά κινεζικής καταγωγής παρουσιάζουν τα ίδια αρνητικά επακόλουθα με τα παιδιά από τη Δύση: χαμηλή σχολική επίτευξη, ανησυχία, κατάθλιψη, και επιθετική συμπεριφορά

Η Ηθική Ανάπτυξη

Ο άνθρωπος από τη πρώτη στιγμή της παρουσίας του στη γη άρχισε να συνειδητοποιεί την ανάγκη της συνύπαρξης.

Ο λόγος αυτός τον οδήγησε στο να δημιουργήσει τις πρώτες οργανωμένες κοινωνίες, προκειμένου να αισθάνεται ασφάλεια και σιγουριά.

Παράλληλα άρχισε να συνειδητοποιεί ότι για να επιτευχθεί η ισορροπία και η σταθερότητα ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας, θα έπρεπε τα ίδια να υπακούουν σε διάφορους κανόνες, νόμους και άγραφες επιταγές

Νόμοι και Ηθικές Αρχές

Οι νόμοι αποτελούν γραπτά κείμενα κατασκευασμένα από τους ίδιους τους ανθρώπους, ενώ οι άγραφες επιταγές, τις λεγόμενες ηθικές αρχές.

Οι ηθικές αυτές αρχές αποτελούν το σύνολο των αντιλήψεων που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων ή των λαών.

Υπαγορεύουν δηλαδή τη στάση μας απέναντι στον εαυτό μας και τους συνάνθρωπους μας, η οποία πρέπει να διακατέχεται από σεβασμό και ανθρωπιά.

Η έννοια της κοινωνικοποίησης

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η διαδικασία μέσω της οποίας οι πεποιθήσεις, τα ιδανικά και οι επιθυμητές μορφές συμπεριφοράς μιας κοινωνίας μεταβιβάζονται από το ένα άτομο στο άλλο, **ονομάζεται κοινωνικοποίηση.**

Είναι δηλαδή η μετάδοση από τους γονείς ή άλλους ενήλικες στο παιδί των αποδεκτών κοινωνικών κανόνων που εγκρίνει η συγκεκριμένη κοινωνία στην οποία το παιδί μεγαλώνει και προορίζεται να ζήσει.

Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης υπαγορεύεται κυρίως από την ανάγκη να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική λειτουργία της κοινωνίας μέσω της συμμόρφωσης όλων των μελών της προς τους ίδιους κοινωνικούς κανόνες.

Παράγοντες που ορίζουν την κοινωνικοποίηση του ατόμου

Κατά τη μελέτη της κοινωνικοποίησης του ατόμου, θα αναζητήσουμε τη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ τριών καθαριστικών παραγόντων:

- α) του κοινωνικοπολιτισμικού περιβάλλοντος δηλ. της κουλτούρας που χαρακτηρίζει την κάθε κοινωνία,
- β) του κοινωνικού φύλου του παιδιού και
- γ) της ηθικής εξέλιξής του.

Η έννοια της ηθικότητας

Η ανάπτυξη της ηθικότητας αποτελεί το βασικό πυρήνα της κοινωνικοποίησης του παιδιού. Ηθικότητα ονομάζεται το σύστημα αξιολόγησης των ανθρώπινων πράξεων.

Από τον ορισμό της έννοιας προκύπτει ότι στην ηθικότητα διακρίνουμε τρεις τουλάχιστον πλευρές:

α. Ο όρος «σύστημα» δηλώνει ένα σύνολο κανόνων με τους οποίους κρίνουμε κατά πόσο μία μορφή συμπεριφοράς είναι «ηθική» ή «ανήθικη», «καλή» ή «κακή».

Η πλευρά αυτή του θέματος αποτελεί το γνωστικό μέρος της ηθικότητας.

β. Ο όρος «αξιολόγηση» υποδηλώνει ότι στην ηθικότητα υπάρχει και μία συναισθηματική πλευρά. Νιώθουμε εσωτερική ικανοποίηση, αγαλλίαση για τις ηθικές πράξεις και ενοχή, ντροπή για τις ανήθικες-.

γ. Εκτός από το γνωστικό και συναισθηματικό μέρος, στην ηθικότητα υπάρχει και η έκδηλη συμπεριφορά του ατόμου, το εκτελεστικό μέρος, η πράξη. Το στοιχείο αυτό είναι και το σπουδαιότερο, γιατί αυτό που κυρίως μας ενδιαφέρει δεν είναι να γνωρίζει το παιδί τους ηθικούς κανόνες ή να νιώθει ενοχή όταν τους παραβαίνει, αλλά κυρίως να συμπεριφέρεται σύμφωνα με αυτούς.

Βασικές κατευθύνσεις στη θεωρία και έρευνα της ηθικότητας

Οι βασικές κατευθύνσεις που έχουν διαμορφωθεί στη θεωρία και στην έρευνα της ηθικότητας, αντιστοιχούν στις τρεις πλευρές της: τη γνωστική, τη συναισθηματική και την εκτελεστική – πραξιακή.

Η συναισθηματική πλευρά έχει τονιστεί από τον Freud και τους συμπεριφοριστές άλλοτε ως συναίσθημα ενοχής και άλλοτε ως φόβος τιμωρίας ή επίγνωση των δυσμενών επιπτώσεων που έχουν οι πράξεις μας για τους άλλους.

Η πραξιακή πλευρά έχει κυρίως διερευνηθεί με τα λεγόμενα «πειράματα: αντίστασης στους πειρασμούς» για να διαπιστωθεί κατά πόσο η ηθικότητα αποτελεί ένα σταθερό και μόνιμο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του ατόμου.

Τέλος, **η γνωστική** πλευρά έχει μελετηθεί ιδιαίτερα από τους γενετικούς ψυχολόγους Piaget και Kohlberg, οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι η ανάπτυξη της ηθικότητας συντελείται κατά στάδια - φάσεις.

Η θεωρία του Piaget για την ανάπτυξη της Ηθικής

Ο **Piaget** εξέτασε το είδος της ηθικότητας που χαρακτηρίζει το κάθε παιδί και όχι πόσο «ηθικό» είναι ή ποιους ηθικούς κανόνες γνωρίζει.

Ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη φύση των κοινωνικών κανόνων και την ισχύ τους και γι' αυτό το λόγο παρακολούθησε παιδιά κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, για να δει τι σκέφτονται και τι πιστεύουν για τους ηθικούς κανόνες τους έθετε λοιπόν τα εξής ερωτήματα:

«Από πού θεσπίστηκαν αυτοί οι κανόνες;»

«Πρέπει όλοι να υπακούν σ' αυτούς;»

«Μπορούν αυτοί οι κανόνες ν' αλλάξουν;»

Αναγνώρισε μία σταδιακή αλλαγή στην προσέγγιση των κανόνων από μια αρχικά μονόπλευρη σχέση (όπου οι κανόνες τηρούνται λόγω εξαναγκασμού από τους ενήλικες) προς μία αμοιβαία σχέση (όπου οι κανόνες είναι κοινωνικές συνθήκες, που λειτουργούν για να διατηρήσουν τη δικαιοσύνη).

Ο Piaget παράλληλα εξέτασε τις απόψεις παιδιών διαφορετικής ηλικίας για θέματα όπως το ψέμα, η κλοπή, η καταστροφή περιουσίας, η εξουσία, οι ρίζες (αιτίες) της δικαιοσύνης κ.ά.

Διηγείτο στα παιδιά ζεύγη ιστοριών με διάφορα ηθικά προβλήματα και στη συνέχεια με τη γνωστή τεχνική της κλινικής μεθόδου καλούσε τα παιδιά να προβούν σε διάφορες ηθικές κρίσεις σχετικά με το θέμα της ιστορίας.

Εντόπισε τις διάφορες αλλαγές που συμβαίνουν στις ηθικές κρίσεις των παιδιών με την πάροδο της ηλικίας και καθόρισε **τα εξής στάδια για την ηθική εξέλιξη του παιδιού:**

Τα στάδια της ηθικής εξέλιξης του παιδιού κατά τον Piaget

α) το προηθικό (0-4 χρόνων): Τα παιδιά δεν κατανοούν ακόμα τους κανόνες και έχουν αφηρημένες ιδέες για το ορθό και το λάθος.

β) το στάδιο του ηθικού ρεαλισμού (4-9 ή 10 χρόνων): οι πράξεις κρίνονται από την έκβαση, οι κανόνες είναι ιεροί και απαραβίαστοι και η τιμωρία ακολουθεί αναπόφευκτα την παράβαση τους.

γ) Το στάδιο του ηθικού υποκειμενισμού (από 9 ή 10 χρόνων): Η πρόθεση παίζει κύριο ρόλο στην ηθική κρίση. Τα παιδιά θεωρούν ότι οι κανόνες φτιάχνονται από τους ανθρώπους και μπορούν να αλλάξουν ύστερα από αμοιβαία συμφωνία, το δε λάθος αποτελεί παράβαση των ηθικών αρχών.

Η Θεωρία του Kohlberg

Η θεωρία του Kohlberg βασίστηκε πάνω στην θεωρία του Piaget, υπήρξε όμως πιο αναλυτική και αντί για τα τρία στάδια που περιγράφηκαν παραπάνω χρησιμοποιήθηκαν έξι στάδια προκειμένου να διερευνηθεί καλύτερα η ηθική εξέλιξη του παιδιού μέχρι το στάδιο της ενηλικίωσης.

Όπως και ο Piaget, ο Kohlberg δίνει ιδιαίτερη σημασία στον ενεργό ρόλο του παιδιού στην κατάκτηση της ηθικής σκέψης και τη βλέπει πολύ στενά δεμένη με τη γνωστική ανάπτυξη.

Τα στάδια του Kohlberg είναι ενταγμένα μέσα σε τρία επίπεδα έτσι το **πρώτο επίπεδο**, της προσυμβατικής ηθικής, καλύπτει την προσχολική ηλικία.

Σε αυτό το στάδιο το παιδί κάνει ηθικές κρίσεις που βασίζονται αποκλειστικά στις επικείμενες αμοιβές ή ποινές.

1. Το επίπεδο της προσυμβατικής ηθικής περιλαμβάνει δύο στάδια:

A) Το στάδιο της τιμωρίας και της ποινής.

Σε αυτό το στάδιο είναι σωστό ότι οι άλλοι επιτρέπουν και είναι λάθος ότι οι άλλοι τιμωρούν.

Δεν υπάρχει συναίσθηση των κανόνων. Η σοβαρότητα της παραβίασης εξαρτάται από το μέγεθος των συνεπειών, της τιμωρίας.

B) το στάδιο του αφελούς συντελεστικού ηδονισμού

Σε αυτό το στάδιο οι κανόνες ακολουθούνται μόνο αν ενδιαφέρουν άμεσα το παιδί.

Το σωστό φέρνει αμοιβή, έπαινο ή ισότιμη ανταλλαγή.

Πράξεις που είναι ευχάριστες είναι ηθικές ενώ αυτές που είναι δυσάρεστες είναι ανήθικες.

2. Το επόμενο επίπεδο είναι της **συμβατικής ηθικής**. Αντιστοιχεί περίπου στην σχολική ηλικία.

Οι ηθικές κρίσεις βασίζονται στις προσδοκίες και τα πρότυπα των ισχυρών και όχι τόσο στις συνέπειες των πράξεων. Έχει δύο στάδια :

A) το Στάδιο της ηθικής του «καλού παιδιού»

Όπου η εμπιστοσύνη, η αφοσίωση και η ευγνωμοσύνη είναι πολύτιμες. Οι πράξεις είναι ηθικές αν εξυπηρετούν τις προσδοκίες των άλλων - γονιών, συνομηλίκων και εκπαιδευτικών - αν έχουν καλές προθέσεις και αν δείχνουν ενδιαφέρον για τους άλλους

B) το στάδιο της ηθικής της «έννομης τάξης»

Όπου μια πράξη κρίνεται σαν ηθική ή ανήθικη αν εξυπηρετεί το γενικό συμφέρον , την κοινωνία, το κράτος. Ηθικό για το παιδί είναι ότι υπαγορεύει ο νόμος εκτός και αν έρχεται σε αντίθεση με άλλες κοινωνικές υποχρεώσεις. Αν μια πράξη διαταράσσει την τάξη ή είναι επιβλαβής για την κοινωνία είναι ηθικά λαθεμένη.

3. Το τρίτο και τελευταίο επίπεδο, της **αυτόνομης ή μετασυμβατικής ηθικής** καλύπτει την εφηβική ηλικία. Το ηθικό κρίνεται από το άτομο με βάση τα εσωτερικευμένα αξιολογικά πρότυπα του ατόμου στα οποία και υπακούει ανεξάρτητα από την κοινωνική επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία. Το άτομο δε δεσμεύεται από κοινωνικές συμβάσεις, πεποιθήσεις ή προσδοκίες ισχυρών προσώπων. Και το τελευταίο αυτό επίπεδο έχει δύο στάδια:

A) το στάδιο της ηθικής του κοινωνικού συμβολαίου

όπου το άτομο αντιλαμβάνεται πως οι άνθρωποι έχουν ποικιλία αξιών και απόψεων για το τι είναι σωστό ή λάθος. Δίνεται μεγάλη έμφαση στις αξίες της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενώ συχνό είναι και το ενδιαφέρον για την αλλαγή κανόνων που φαίνεται να είναι λανθασμένοι,

B) το στάδιο της ηθικής των προσωπικών αξιών

όπου οι ατομικοί ηθικοί κανόνες καθορίζουν το τι είναι ηθικό και τι όχι. Όταν υπάρχει σύγκρουση μεταξύ του νόμου και των προσωπικών αξιών τότε είναι ηθικό

ότι καθορίζεται από την συνείδηση του ατόμου. Τα οικουμενικά δικαιώματα των ανθρώπων είναι ανεξάρτητα από τους κοινωνικούς σκοπούς μιας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων.

Ο Geoffrey Short (1999) αμφισβήτησε τις θεωρίες περί σταδίων, θεωρώντας ότι υποτιμούν τη συνειδητοποίηση των παιδιών ως προς τα ηθικά και κοινωνικά ζητήματα καθώς και την προσπάθεια τους να κατανοήσουν το κοινωνικό τους περιβάλλον. Ο ίδιος τόνισε ότι οι περισσότεροι δάσκαλοι, επηρεασμένοι από τη θεωρία του Piaget, που συνέδεε τη γνωστική με την ηθική εξέλιξη, δε θεωρούσαν κατάλληλο θέμα για το πρόγραμμα του δημοτικού την ενασχόληση με πολιτικά και ηθικά θέματα, αφού πίστευαν ότι πριν την εμφάνιση της εφηβείας, τα παιδιά δεν έχουν τέτοιες ικανότητες. Υποστήριξε ότι σύμφωνα με νεότερες έρευνες, τα παιδιά ήδη στην ηλικία των τεσσάρων χρόνων μπορούν να διακρίνουν συμπεριφορές που έρχονται σε αντίθεση με τους ηθικούς κώδικες της κοινωνίας.

Κοινωνικό φύλο και ηθική εξέλιξη- Οι αντιρρήσεις της Gilligan

Μέσα από τις απόψεις της Gilligan μπορεί κανείς να διαπιστώσει τη σχέση που παίζει το φύλο στην ανάπτυξη της ηθικής κρίσης των παιδιών.

Αν και υπήρξαν κάποιες αντιρρήσεις γύρω από τις απόψεις που έχει η Gilligan σχετικά με το γυναικείο φύλο, το οποίο εξιδανικεύει, ωστόσο μπόρεσε να αναδείξει την υποτιμημένη θέση της γυναίκας στην κοινωνία αλλά και την περιορισμένη εφαρμογή που μπορεί να έχουν οι θεωρίες της ηθικής εξέλιξης, τόσο του Piaget όσο και του Kohlberg .

Η Gilligan διαπίστωσε, μέσα από την ανάγνωση των παραπάνω θεωριών, ότι υπήρχε μια αδυναμία στο να ερμηνεύσουν την διαφορετικότητα που διαπίστωναν μεταξύ των γυναικών και των ανδρών και η οποία μάλιστα, σύμφωνα με τα στάδια του Kohlberg, τοποθετούσε τη γυναίκα μόλις στο τρίτο στάδιο της κλίμακας του.

Έτσι αφού εντόπισε το μεθοδολογικό πρόβλημα, που ήταν η ανάπτυξη των θεωριών και για τα δύο φύλα, αν και μελετήθηκαν μόνο άνδρες, αποφάσισε να μελετήσει η ίδια το γυναικείο φύλο. Η έρευνα της Gilligan κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει διαφορετικός ορισμός της ηθικής από τα δύο φύλα. Υποστηρίζει πως, ο διαφορετικός τρόπος που κάθε φύλο δομεί την ταυτότητα του προσδιορίζει και την διαφορετική αντίληψη περί ηθικής.

Για τους άνδρες ηθική είναι η αναγνώριση των δικαιωμάτων των άλλων ατόμων και ο σεβασμός τους στην πράξη, ενώ για την γυναίκα η έννοια της ηθικής είναι ταυτόσημη με ένα έντονο αίσθημα ευθύνης προς τον κόσμο.

Οι άντρες, λοιπόν, αντιλαμβάνονται τα ηθικά διλήμματα σαν μαθηματικό πρόβλημα που πρέπει να λυθεί, ενώ οι γυναίκες σαν μια ιστορία σχέσεων που προβάλλεται τόσο στο παρόν όσο και στο μέλλον, ενώ φαίνεται να διακατέχονται από φόβο και ανασφάλεια, όταν πρόκειται να προβούν σε ηθικές κρίσεις, φοβούμενες τις συνέπειες που μπορεί να έχει μια τέτοια κρίση. Η Gilligan ζητάει, να θεωρήσουμε την αναγκαιότητα των δύο διαφορετικών ηθικών προσανατολισμών ως συμπληρωματική.

Κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον και ηθική εξέλιξη

Η προσωπικότητα των γονέων, ο τρόπος που μεγαλώνουν το παιδί τους και οι τεχνικές που χρησιμοποιούν έχουν άμεση επίδραση στην ηθική του εξέλιξη.

Σε έρευνα του ο Hoffman διαπίστωσε πως:

α) η συχνή χρήση της επαγωγικής μεθόδου ανατροφής - όπου γίνεται χρήση λογικής ανάλυσης των συνεπειών των πράξεων - από τους γονείς σχετίζεται με την ηθική ωριμότητα των παιδιών.

β) όταν η επικρατούσα τεχνική ανατροφής είναι αυτή της επιβολής, το παιδί αναπτύσσει ένα προσανατολισμό που είναι βασισμένος στο φόβο και την τιμωρία. Η ηθική του ανάπτυξη είναι έτσι συνυφασμένη με την τιμωρία.

γ) όπου η τεχνική ανατροφής στηριζόταν στην απειλή για ανάκληση της αγάπης, το παιδί δείχνει μια ασυνεπή ηθική εξέλιξη.

Είναι προφανές ότι η επαγωγική μέθοδος ανατροφής των παιδιών είναι αποτελεσματική γιατί επιτρέπει στα παιδιά να αποκτήσουν επίγνωση των πράξεων και των ενεργειών τους, ενώ επιπρόσθετα τους δίνει την δυνατότητα να γενικεύσουν και να εφαρμόσουν τους κανόνες σε ανάλογες μελλοντικές καταστάσεις.

Η ηθική ανάπτυξη του παιδιού μπορεί να ταυτιστεί με την ηθική ανάπτυξη του γονέα και άρα όσο πιο ώριμη και πλήρης είναι η ηθική ανάπτυξη του γονέα τόσο πιο ισχυρή ηθική συνείδηση και εντονότερο αίσθημα ενοχής θα αποκτήσει και το παιδί.

Οι γονείς είναι αυτοί που μπορούν να προβάλλουν και να προβληθούν σαν πρότυπα προς μίμηση. Τα συγκεκριμένα πρότυπα προς μίμηση όμως θα φιλτραριστούν, όπως και οτιδήποτε άλλο, μέσα από τα προσωπικά χαρακτηριστικά των παιδιών, τα οποία μπορεί να παίξουν ένα σημαντικό ρόλο στην ηθική κοινωνικοποίησή τους.

Ο ρόλος των συνομηλίκων στην ηθική ανάπτυξη του παιδιού

Ο ρόλος των συνομηλίκων είναι σημαντικός για την ηθική ανάπτυξη του παιδιού, σύμφωνα με τον Piaget, ίσως σημαντικότερος και από αυτό των ενηλίκων και δίνει την δυνατότητα στο παιδί να περάσει από το στάδιο του ηθικού ρεαλισμού στο στάδιο της αυτόνομης ηθικής.

Μέσα από το παιχνίδι με τους συνομηλίκους και τις διαφωνίες που θα προκύψουν για τον τρόπο που θα πρέπει να παίζεται το παιχνίδι, το παιδί θα βρει την ευκαιρία ισότιμα να εκφραστεί, να προφέρει τις διαφωνίες του, να ακούσει τις διαφωνίες και τις απόψεις των άλλων, να διαπραγματευτεί.

Οι έρευνες του Kruger με οκτάχρονους κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι στα ζευγάρια που και τα δύο μέλη τους ήταν συνομήλικοι είχαν σαφώς μεγαλύτερη πρόοδο όσον αφορά την ηθική αιτιολόγηση της άποψης τους από ότι τα ζευγάρια όπου το ένα μέλος ήταν ενήλικας.

Κάνοντας ένα βήμα παραπέρα υποστήριξε ακόμα ότι όσο περισσότερα ηθικά διλήμματα είχε να επιλύσει το ζευγάρι των συνομηλίκων σε τόσο υψηλότερα επίπεδα ηθικής κρίσης κατέληγαν.

Ο ρόλος του κοινωνικού φύλου στην ηθική ανάπτυξη του παιδιού

Η αποκάλυψη των συγκεκριμένων κανόνων και συμπεριφορών δεν αποτελεί παθητική διαδικασία. Το παιδί δεν παραμένει παθητικός αποδέκτης των πληροφοριών αλλά όπως είναι ευρέως αναγνωρισμένο, τα παιδιά από πολύ νωρίς δυναμικά ψάχνουν για τους κανόνες βάση των οποίων άνδρες και γυναίκες αναμένεται να συμπεριφέρονται αλλά και να αποφασίζουν.

Το φύλο παίζει και εδώ σημαντικό ρόλο όχι μόνο ως προς το ποιοτικό περιεχόμενο των αποφάσεων που παίρνει το κάθε φύλο σε ηθικά διλήμματα αλλά και, αυτό είναι εξίσου κρίσιμο, αλλά και ως προς είδος των θεμάτων που το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον επιτρέπει στο αγόρι και το κορίτσι, να πάρει αποφάσεις.

Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το κοινωνικό φύλο προσδιορίζεται μέσα από τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα του κοινωνικοπολιτισμικού περιβάλλοντος, ενώ η

ηθική εξέλιξη του ατόμου προσδιορίζεται μέσα από το βιολογικό φύλο και το κοινωνικό φύλο.

Σχολικό περιβάλλον και κοινωνικό φύλο

Στα πλαίσια της σχολικής τάξης καθημερινά πραγματοποιούνται ενέργειες εκ μέρους των δασκάλων, οι οποίες εκφράζουν στοιχεία διαφοροποίησης ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια.

Ένας τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται αυτή η διαδικασία η οποία υποκινείται από τους εκπαιδευτικούς, είναι ο «διαγωνισμός» ανάμεσα στις ομάδες των αγοριών και των κοριτσιών.

Σύμφωνα με σχετικές έρευνες, μερικοί δάσκαλοι έβαζαν τα αγόρια και τα κορίτσια να σταθούν αντίπαλοι σε διαγωνισμούς μαθηματικών και ορθογραφίας.

Μέσα από τη διαδικασία αυτή γίνονται εμφανείς και οι προσδοκίες που οι δάσκαλοι έχουν για τους μαθητές τους με βάση το φύλο τους. Οι ίδιοι προσδοκούν ότι τα κορίτσια τα καταφέρνουν καλύτερα στις γλωσσικές ασκήσεις, ενισχύοντας την επίδοσή τους, ενώ τα αγόρια τα ενισχύουν στα μαθηματικά.

Ακόμη και τα ίδια τα σχολικά βιβλία προβάλλουν συνήθως στερεότυπες εικόνες ανδρών και γυναικών που όπως είναι αναμενόμενο διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό και τις μετέπειτα επιλογές, είτε προσωπικές, είτε επαγγελματικές, των παιδιών.

Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη μετάδοση των κοινωνικών στερεοτύπων

Ένας άλλος παράγοντας που συμβάλλει στη διατήρηση των κοινωνικών στερεοτύπων είναι τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.

Αν και είναι χρέος τους να κοινωνικοποιούν το άτομο και να το ευαισθητοποιούν σε θέματα κοινωνικά συντελώντας στην κοινωνική του χειραφέτηση, καθημερινά προβάλλουν στερεότυπες εικόνες ανδρών και γυναικών με αποτέλεσμα να μεταδίδουν αντιλήψεις κοινωνικού ρατσισμού και να διαμορφώνουν αντίστοιχες συμπεριφορές.

Ιδιαίτερα μέσα από τη διαφήμιση ταυτίζεται στη σκέψη του παιδιού η γυναίκα με την φροντίδα του σπιτιού, αλλά και την κατανάλωση των υλικών αγαθών, ενώ ο άνδρας παρουσιάζεται ως το κυρίαρχο και ανεξάρτητο φύλο έναντι της γυναίκας.

Ηθική κρίση και πολιτισμική διαφοροποίηση

Το πώς όμως ερμηνεύεται ένα ηθικό ζήτημα από τους ανθρώπους, άνδρες και γυναίκες, και τι θεωρείται ότι είναι σημαντικό για αυτούς να πράξουν, εξαρτάται και από το εκάστοτε πολιτισμικό περιβάλλον.

Πολλές μελέτες πάνω στην ηθική κρίση δείχνουν πολιτισμική διαφοροποίηση. Διαφορετικές επιβεβλημένες κοινωνικές και ηθικές αξίες καθρεφτίζουν διαφορετικές ηθικές προτεραιότητες και θεωρήσεις για το τι κάνει κάποιον «καλό άνθρωπο» και γιατί.

Στην Αμερική ή στον Καναδά, κοινωνίες με ατομικιστική δομή ο άνθρωπος θεωρείται σωστός και άξιος μόνο όταν στην καθημερινή του ζωή και επαφή με τους συνάνθρωπους του προβάλλει πάνω από όλα το ατομικό του συμφέρον.

Αντίθετα οι άνθρωποι που έχουν γαλουχηθεί σε κοινωνίες που επιδοκιμάζουν τη συλλογική δράση και σκέψη, θεωρούνται καλοί όταν δρουν πάντα με γνώμονα το γενικό καλό. Η ταυτότητα τους λοιπόν αποκτά περιεχόμενο μόνο σε συνάρτηση με την ομάδα.

Σε μελέτες που συνέκριναν τους ενήλικες των Η.Π.Α. και της Ν. Ινδίας, οι μελετητές ερεύνησαν διαφορετικές ηθικές προοπτικές σε σχέση με την οικογένεια.

Διαπίστωσαν ότι οι Αμερικανοί αντιλαμβάνονταν ότι η οικογενειακή ζωή υπάρχει για να καλύπτει τις ανάγκες κάθε μέλους ατομικά και εκτιμούσαν την ψυχολογική υποστήριξη που προσέφερε η οικογένεια.

Οι Ινδοί αντιλαμβάνονταν ότι η οικογένεια έχει ουσιαστική αξία και είναι πάνω και πέρα από τις ανάγκες των μελών. Εκτιμούσαν τον αλτρουισμό και την υπηρετήση της ευημερίας των άλλων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Berk, L. E. (2015). *Η ανάπτυξη των βρεφών, των παιδιών και των εφήβων* (Επιστημονική Επιμέλεια Έκδ. Ε. Μακρή-Μπότσαρη). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ.
2. Shaffer, D. (2004). *Εξελικτική Ψυχολογία: Παιδική ηλικία και εφηβεία* (Επιστημονική επιμέλεια Έκδ.. Ε. Μακρή-Μπότσαρη). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ.
3. Woolfolk, A. (2007). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία* (Επιστημονική Επιμέλεια Έκδ. Ε. Μακρή-Μπότσαρη). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ.